‘De aesthetische opvoeding der jeugd’

J.W. Gerhard

bron
J.W. Gerhard, ‘De aesthetische opvoeding der jeugd.’ In: *Studies in Volkskracht*, tweede serie, nr. IV. Bohn, Haarlem 1905, p. 145-207

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/gerh006aest01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

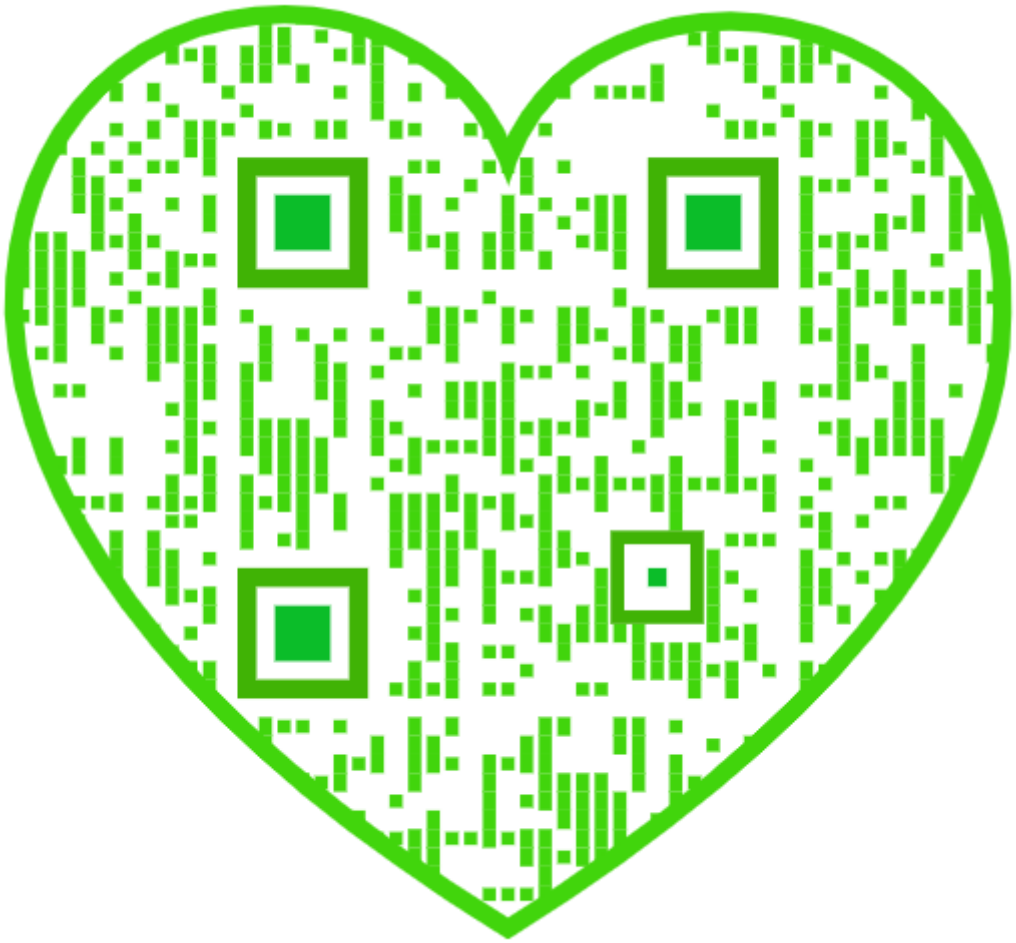

De aesthetische opvoeding der jeugd.

I Over aesthetische opvoeding.

> Die Menschheit hat ihre Würde verloren;
> An der Kunst sei es, sie zu retten.
> FR. SCHILLER.

De mensch heeft niet enkel verstand, hij heeft ook een hart, hij heeft gevoel. Evenmin als hij 't eerste als iets volkomens ontvangt, dat geen zorgzame leiding meer behoeft, evenmin is hem 't tweede bij z'n geboorte volmaakt meegegeven. Zoo dwaas als 't tegenwoordig lijkt den mensch maar te laten opgroeien zonder direkte ontwikkeling zijner verstandelijke vermogens, even dwaas moest dit lijken voor dat andere, voor de ontwikkeling van zijn gevoel, van zijn aesthetischen aanleg. En toch, de school doet veel om den kinderen ‘nuttige en gepaste kennis’ bij te brengen, maar wat doet zij, om hem gevoeliger te maken voor de schoonheid der natuur en der kunst? Niets, of zoo goed als niets. Denkt men soms, dat de mensch van zelf, zonder eenige inwerking van buiten komende faktoren, zin krijgt voor 't schoone of afschuw van 't leelijke? In de praktijk doet men alsof het zoo is. Niets is echter valscher dan dat. In Multatuli's ‘Vorstenschool’ vraagt de koningin Louise hare moeder:

> ‘Wat is den arme 't schoon der lente? Niets!
> Een sterrenhemel? Niets! Wat is hem kunst?
> Wat zijn hem tonen, tinten, geuren? Niets!
> Wat is hem poëzie? Wat liefde? Niets!’

Hoe mooi heeft Multatuli met deze woorden de stoffelijke ellende der armen uitgedrukt. Zien wij

echter dieper, dan vinden wij er tevens in liggen de geheele geestelijke armoede van het gansche volk. Verander slechts het woord ‘arme’ in ‘modernen mensch’ en 't blijft waarheid. Met dit onderscheid, dat er alleen eenige uitzonderingen meer den regel zullen bevestigen.

Schoonheidszin is evenmin als verstand een privilegie van den rijkdom. Arm en rijk zijn bij de geboorte gelijk. Het hangt in hoofdzaak van de inwerkende invloeden af, wat de mensch wordt, hoe ver ook de natuurlijke begaafdheden, als gevolg van velerlei oorzaken, mogen uiteenloopen. En wijl nu de opvoeding zoowel in school als daarbuiten, zich bijna geen ander doel stelt, dan de grootst mogelijke ontwikkeling van het verstand, ligt het voor de hand, dat de rijke het in doorsnee op dit punt verder brengt dan de arme, wijl deze in veel slechter conditie verkeert. Maar daarnaast verschillen ze al bitter weinig, wat hun gevoelsontwikkeling betreft.

Natuur en kunst! Voor beiden zijn het slechts woorden, die geen innerlijke gevoelens opwekken. En dat is de schuld van de opvoeding.

Meer dan een eeuw geleden klaagde Friedrich Schiller al over de eenzijdige ontwikkeling van den menschelijken geest in zijn ‘*Briefe über die aesthetische Erziehung*’. De vraag naar het *nut* beheerschte alles. Alleen ontwikkeling van het *verstand* scheen (en schijnt) waarde te hebben. Een mensch met verstand alleen is echter geen volkomen mensch, is geen ideaal. Hij moet tevens een *karakter* zijn; daardoor krijgt zijn verstand waarde, en vereenigd maken karakter en verstand den mensch tot het schoonste en gelukkigste wezen der schepping.

‘De ontwikkeling van het verstand gaat in zekere mate ook van het karakter uit, wijl de weg tot het hoofd door het hart moet geopend worden’, zegt Schiller, en gaat dan voort: ‘Vorming en ontwikkeling van het gevoelsvermogen is alzoo de dringendste behoefte des tijds, niet alleen wijl ze een middel wordt het verbeterde inzicht voor het

leven te doen werken, maar zelfs daarom, wijl ze tot verbetering van dat inzicht zelve leidt'.

Zijn we sinds Schiller er beter aan toe?

Misschien kan men uitvoerig het tegengestelde aantoonen, maar bevestigend zal het antwoord zeker niet luiden.

'Welk nut heeft het?' ook thans nog beheerscht deze vraag ons geheele opvoedingsstelsel.

'Voor het leven' anders heeft 't geen waarde. Goed, voor het leven! dat zeggen wij ook. Maar niet alleen voor het stoffelijke leven, zooals die 'praktische' menschen verlangen! Het geestelijke leven in al zijn openbaringen verlangt eveneens zijn rechten, wil bevredigd, wil hooger opgevoerd worden.

'De mensch en de menschheid doorloopen drie ontwikkelingstijdperken: den physischen, den aesthetischen en den moreelen toestand', betoogt Schiller. Tot nog toe werd en wordt alle aandacht aan den eersten gewijd, maar de mensch blijft daardoor op den ondersten trap der beschaving staan. Door de zorgen om zijn physiek bestaan onderscheidt hij zich niet van het dier. Hierboven verheft hij zich eerst, als hij in den aesthetischen toestand overgaat; en dezen moet hij weer eerst doorgaan, om in den moreelen toestand te komen. Volkomen valsch is de opvatting, dat de mensch moraal kan leeren, zonder eerst door aesthetisch gevoel bewustzijn van zijn hooger Ik verworven te hebben. Het individu, dat zich nog niet uit zijn physisch bestaan heeft verheven, heeft geen moraal, kan haar ook niet hebben. Eerst ontwaakte zijn zin voor de schoonheid der hem omringende natuur, voor zijn eigen geslacht. Door de veredeling van zijn schoonheidsgevoel, natuurlijk gepaard gaande met een verhooging van zijn verstandelijke vermogens, ontwikkelden zich bij hem de grondbeginselen van goed en kwaad, werd hij een redelijk mensch.

Een opvoeding die alleen werkt op de ontwikkeling van het verstand is derhalve niet alleen

eenzijdig, maar kan nimmer den mensch tot een volkomen geestelijk wezen verheffen. Daarvoor is noodig: *ontwikkeling van het aesthetisch gevoel*.

'De veredeling van 's menschen karakter door de schoone kunsten', zooals Schiller zegt. Ons opvoedingsstelsel moet zich uitbreiden. Het moet het kind, d.i. den volwassen mensch in kiem, voor het leven opvoeden, maar leven genomen in den uitgebreidsten zin: stoffelijk, verstandelijk, aesthetisch, moreel. Dan zal Schiller's woord bewaarheid worden:

'*De menschheid heeft haar waardigheid ver loren; aan de kunst de taak, haar te redden*'.

In de volgende hoofdstukken wil ik nagaan in hoeverre de kunst in de opvoeding meewerkt, of liever nog niet meewerkt, maar meewerken moest. Een moeilijkheid is wellicht de vraag: Wat is kunst? Daarover mogen de meeningen zeer uiteenloopen. Verbonden worden zij zeker door deze gedachte van Lessing: '*Het einddoel aller kunsten is genot*'. En genot is alles wat onze zinnen bekoort en ons innerlijk veredelt en beter, gelukkiger stemt. Hoe? dat wordt ten slotte door elks organisme bepaald. Wij zien, hooren en voelen niet allen volkomen gelijk. Wat den een 'n hoog genot verschaft, laat een ander onverschillig. Deze bemint de zee, gene de bosschen. De een gaat op in muziek, 'n ander heeft alleen oog voor de werken der schilderkunst. Wellicht is deze eenzijdigheid van het kunstgevoel bij sommige menschen een gevolg van verkeerde invloeden. Wellicht is de oorzaak in zijn physisch bestaan te vinden. Daarover te strijden ware hier doelloos. De vraag, die ons bezighoudt is alleen deze: hoe ontwikkelt zich het kunstgevoel van het individu? En dan is het antwoord ongetwijfeld: door oefening, door verscherping en veredeling der zintuigen van het aesthetisch gevoel: het oog en het oor.

Dat dit alleen geschieden kan door voortdurend iets schoons te laten zien, te laten hooren ligt voor de hand. Stellen wij dus het kind daartoe in staat,

dan zal zich zijn schoonheids- en kunstgevoel geleidelijk ontwikkelen. En om de meest veelzijdige ontwikkeling te verkrijgen - 'tgeen zeker beter is dan een op 't toppunt gevoerde éénzijdigheid van 't verstandsleven - worde het kind ook in de gelegenheid gesteld de kunst in den ruimsten zin van het woord te genieten Vóór alles echter de beeldende kunsten en de toonkunst.

Hier wil ik het nu speciaal hebben over de beeldende kunst, en nagaan hoe het kind tot haar in betrekking gebracht wordt. Een alzijdige behandeling van het vraagstuk beoog ik niet te geven, eensdeels wijl ik mezelf daartoe niet in staat acht, en anderdeels wijl ik door de uitgebreidheid van de stof er ook niet naar poogde te streven. Ik wil me dus bepalen tot een paar onderdeelen, die m.i. wel de belangrijkste zijn, en wel *het prentenboek* en *de school* in dienst der aesthetische opvoeding.

Het prentenboek.

We leven in het tijdperk der illustratie. Dank zij de ontwikkeling der fotografische techniek kan in de ruimste mate voldaan worden aan de menschelijke begeerte ‘prenten te zien’.

Welk ontzettend ‘misbruik’ wordt echter niet gemaakt van die fotografische techniek. In staat zijnde, aan den eenen kant een machtig middel te zijn voor de aesthetische opvoeding, is zij aan den anderen kant een snelwerkend middel geworden den schoonheidszin in zijne ontwikkeling tegen te houden en op verkeerde wegen te leiden, om hem ten slotte te verstikken. Geen mensch haast, die tegenwoordig geen geïllustreerde boeken en bladen te zien krijgt. Maar hoe geïlllustreerd? Met de meest laffe, smakelooze, den schoonheidszin bepaald beleedigende plaatjes. De geheele periodieke pers is er vol van. De geïllustreerde tijdschriften als ‘Stuiversblad’, ‘Wereldkroniek’, ‘De Prins’, enz. enz. en de geïmporteerde buitenlandsche van het slag ‘Die Woche’, alle werken dagelijks en

wekelijks mede, het aesthetisch gevoel te verstompen. Slechts zeer weinige geven - en dan nog niet eens altijd en op alle bladzijden - *mooie* platen. Een gunstige uitzondering als b.v. *Elsevier's Maandschrift* of *Op de Hoogte*, dat er ernstig naar streeft mooie kunstfoto's op te nemen, kan de verwaarloozing en ontaarding van den kunstsmaak niet tegengaan. Dat eenmaal de ontwikkeling der mechanische reproductiewijze toch het middel zal worden, het volk het genot der kunst in ruime mate deelachtig te doen worden, is zeker; voorloopig doet zij in dat opzicht nog veel kwaads, al behoeft men het goede niet te ontkennen.

Die smaakbederving begint al in de jeugd.

'We zijn toch vooruitgegaan sinds onze jeugd', hoort men vaak ouderen zeggen, als ze de prentenboeken van heden zien, en dan denken aan de 1 of 2-cents prenten, waaraan ze zelve in hun kinderjaren hun schoonheidszin konden laven. Nu kan niet ontkend worden, dat we inderdaad die voddige dingen van voorheen niet meer zooveel aantreffen, al zijn ze voor de armen nog niet geheel verdwenen. En zelfs ook in meer gegoede kringen schijnen ze nog aftrek te vinden en ook door de scholen verbreid te worden. Men leest tenminste nog voortdurend in de schoolbladen een advertentie betreffende de '*Nieuwe* Nederlandsche kinderprenten' (vroeger 'Funcke's prenten'), die nog even erbarmelijk leelijk en smakeloos zijn als de vroegere, daarentegen wel duurder zijn geworden (*ƒ* 1.10 per boek!). Reklame-plaatjes van 'n beetje goede firma's zijn nog vrij wat mooier dan deze voddige Nederlandsche(!) kinderprenten. Blijkbaar maakt de uitgever er echter goede zaken mee.

Nu is 't 'n uitstekende zaak, dat bij prijsuitdeelingen b.v. den kinderen prenten gegeven worden. Maar dan ook iets *goeds* en iets moois. En daar dit 'n zaak van algemeen belang is, zou 't niet buiten de bevoegdheid der regeering liggen, indien zij daartoe bijdroeg, zooals b.v. de Oostenrijksche

regeering doet met de '*Bilderbogen für Schule und Haus*' (Wien, Verlag der Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst).

In 1897 begon zij met een serie van 25 platen (38 × 48 c.M.) uit te geven met voorstellingen uit de geschiedenis, aardrijkskunde, sprookjesen sagenwereld, natuurwetenschappen, handel en nijverheid. Deze platen zijn door verschillende kunstenaars geteekend, en op mooi papier scherp en duidelijk gereproduceerd. Met een woord: deze 'Bilderbogen' vormen niet alleen een nuttig aanschouwingsmiddel, om *kennis* te vermeerderen, maar zijn tevens een machtig middel voor de aesthetische ontwikkeling der jeugd. De meeste zijn alleen in zwart, een klein aantal in prachtigen kleurendruk. Deze kosten 20 Pfn. de andere 10 Pfn. per stuk. Een heele serie (25 stuks) in omslag slechts 3 Mark. Tot heden zijn er 4 series verschenen, waarop ik de aandacht van alle kunstminnaars en vooral van de schoolwereld vestig.

Kan hier niet, wat in Oostenrijk mogelijk is? Hebben wij niet de kunstenaars, die kunnen teekenen wat voor *onze* jeugd noodig is: onze vaderlandsche geschiedenis en aardrijkskunde, onze handel en nijverheid, planten- en dierenwereld, ons eigen volksleven? En als de regeering wil steunen, zou dan voor heel Nederland met zijn c.a. 800000 schoolgaande kinderen, niet de oplaag groot genoeg kunnen zijn, om alle onkosten te dekken? Waarlijk als de regeering slechts zedelijken steun schonk, door ze den schoolautoriteiten aan te bevelen, kon een uitgever wel eens de proef met een serie nemen.

Op 't gebied van 't prentenboek is 't eveneens nog allerbedroevendst gesteld. De smakeloosheid is alleen wat geraffineerder geworden, waarvoor ook de prijzen zijn verhoogd. Of ge nu dubbeltjes of kwartjesprentenboeken voor de armen, of de guldens en rijksdaalderspren tenboeken der rijken in handen krijgt, in één zaak komen ze overeen: *in de totale afwezigheid van schoonheid en waar-*

heid. Het zijn poppen of wassenbeelden, de zoogenaamde menschen, die daar worden voorgesteld. Meestal slecht geteekend en doorgaans afschuwelijk gekleurd, missen ze altijd *het leven*, d.i. *waarheid*. Men zie toch eens met eenige aandacht deze prentenboeken in, en late zich niet misleiden door de schrille kleuren, door een weelderige uitgave. En men vrage zich dan af: Zijn die menschen en dieren, is die omgeving nu inderdaad een afspiegeling van de werkelijkheid, van 't leven? 't Antwoord luidt in 99 van de 100 gevallen ontkennend. Hoe stumperachtig is de teekening, hoe onnatuurlijk en onaesthetisch de kleurgeving. Het is duidelijk: het is geen werk van een kunstenaar. En toch zulk werk alleen kan bijdragen tot de aesthetische ontwikkeling.

Slechts in enkele gevallen zijn de moderne prentenboeken niet direct afstootend, zooals b.v. enkele door W. de Haan (Utrecht) uitgegeven. Het is doorgaans buitenlandsch fabrikaat, waarbij een Nederlandsche tekst geschreven wordt. De chromoplaten zijn altijd leelijk, onder de *zwarte* daarentegen vindt men veel moois, vooral in de teekeningen van dieren, die dan ook veelal van kunstenaars afkomstig zijn. Zoo zijn b.v. '*Duinroosjes*' (tekst van Beata en Chr. Doorman); '*Uit Bosschen en bergen*' en '*Gonzende bijtjes op de heide*', beide van Chr. Doorman. Van Salverda de Grave-Herderschêe noem ik: *'Wat de vacantie bracht'; 'Van Hondjes en Katjes'; 'Tikkende klokken en hamerende hartjes'* (Alle bij W. de Haan verschenen).

Zoo ook een enkel van Adona, b.v. '*Voorwaarts marsch!*' (Alkmaar, P. Kluitman).

Deze en wellicht nog enkele meer - 't was me niet mogelijk alle verschenen prentenboeken na te speuren en in te zien - zijn geen artistieke prentenboeken in den eigenlijken zin van het woord. Ze bevatten naast vrij leelijke chromo's veel zwarte platen, van verschillende teekenaars met voorstellingen uit 't kinder- en dierenleven. De laatste zijn doorgaans het beste. Van de eerste kan men in

den regel zeggen: wat al te lief en zoet. Schetsjes uit 't leven van *rijke* kindertjes.

Zoolang we nog geen echte kunst-prentenboeken hebben, of tenminste niet genoeg om aan de wenschen van vele ouders te voldoen, is men gedwongen een keus uit 't vele bestaande te doen. Dan kieze men de bovenstaande, en verwijdere heel netjes de gekleurde platen alvorens het boek in handen van het kind te geven.

Het ideale prentenboek moet vóór alles een kunstwerk zijn. Dan kan 't zijn roeping van ontspannings-, van genotmiddel vervullen. Dit moet allereerst in 't oog gehouden worden. Niet om te 'beleeren', maar om 'genot te verschaffen', geve men het kind een prentenboek, en neme men hetzelf in handen. Het moet alzoo èn het kind, èn den volwassene, èn den kunstenaar aantrekken. Dat dus alleen ware kunstenaars goede prentenboeken kunnen geven, spreekt vanzelf. Wanneer de kunstenaar zijn stof weet te kiezen uit de wereld, waarin het kind met zijn voelen en denken, zien en fantazeeren leeft, dan kan hij ons een ideaalprentenboek schenken. Zulk een kunstenaar hebben wij nog niet. Onze kunstenaars hebben zich in 't algemeen nog maar zeer weinig met het prentenboek als kunstwerk bemoeid.

Onder de zeer weinige Nederlandsche kunstenaars, die hun talent aan 't prentenboek gewijd hebben, neemt Tj. v. Hoytema 'n eerste plaats in. In 1892 verscheen van hem *Hoe de vogels aan een Koning kwamen*[1)], een vogelgeschiedenis gevolgd naar een oude legende. Elke plaat geeft ons 'n kleiner of grooter aantal vogels te zien, mooi geteekend, die echter weinig tot de fantazie spreken. En hierop komt 't toch vooral bij 'n prentenboek voor jonge kinderen aan. Daarbij komt nu 't gemis van kleur (de uitvoering is alleen in zwart), en de geringe

1) Bij C.M. v. Gogh, Amsterdam. Prijs *f* 1.50.

grootte van de meeste der voorgestelde vogels. Een groote stap voorwaarts deed Hoytema met *Uilengeluk*[1] (in 1895 verschenen), 20 in kleuren op steen geteekende platen. De tekst van Tine is onbeduidend: twee uilen leven in 'n oud gebouw en zijn ‘zeer gelukkig 't heele jaar!’ Waarom? Dat vertellen zij aan de hoenders en pauwen, die niets deden dan ‘eten, drinken en vechten’, en die van die vreemde vogels boven ze (de uilen) wilden weten, waarom zij dat niet deden. Daarop krijgen we 'n filozofische natuurbeschouwing der uilen te hooren, waarvan de anderen maar niet konden begrijpen, dat dàt geluk zou zijn. En ieder bleef dus in z'n oude leefwijze. Natuurlijk.

Hoytema heeft daarbij 19 platen geteekend, waarvan vele voor geoefende oogen 'n genot zijn. Voor kinderoogen is zijn kunst echter nog niet. Daarvoor teekent hij met te veel lijnen en lijntjes. Een prentenboek voor kinderen moet reeds op 't eerste oog pakken. Het moet niet te veel inspanning vereischen, om te zien wat het is. Op vele platen in *Uilengeluk* moet men lang turen, eer men weet wat ze beduiden. De uitvoering in kleuren van de meeste is prachtig. Het beste, artistiekste prentenboek van Hoytema is echter het in '98 verschenen *Twee Hanen*[2], 'n sprookje van Andersen, in 20 op steen geteekende platen. Het formaat is grooter dan van de beide vorige, wat den kunstenaar het voordeel gaf, forscher zijn schets te kunnen ontwerpen. Als kinder-prentenboek is 't nog lang geen ideaal. Het geeft te weinig verscheidenheid van stof, en biedt geen voldoende zelfwerkzaamheid aan de kinderlijke fantazie. Toch zullen de meeste platen zelfs kleinere kinderen nog wel aantrekken, en doen genieten. Ouderen kinderen en volwassenen zal het 'n hoog kunstgenot schenken, want de uitvoering op steen, wat teekening en kleurencompositie betreft, is meesterlijk.

1) Bij C.M. v. Gogh, Amsterdam. Prijs *f* 2.90 geb.
2) Id. Prijs *f* 2.75 geb.

Naast Hoytema neemt L.W.R. Wenckebach als prentenboek-teekenaar en illustrator een eervolle plaats in. Tot zijn beste werk op dit gebied behooren de illustraties bij *Notenkraker en Muizenkoning*, 'n sprookje van E.T.A. Hoffman (Amsterdam, Scheltema en Holkema. Prijs *f* 2.90 geb.). De 7 lithographieën in 11 kleuren zijn alle mooi van uitvoering. De stof is echter niet gelukkig gekozen. De enkele afbeelding van 'n poppetje als Notenkraker en Prinses Pirlepat *spreekt* niet; er zit geen handeling in, en evenmin drukt 't 'n *stemming* uit. Notenkraker met z'n bebloed zwaard in de hand had moeten wegblijven. Het *zien* daarvan wekt veel meer de voorstelling van iets akeligs op, dan de lezing van de episode. Men kan deze plaat gerust uit 't boek verwijderen, dan blijft het nog een prachtig geschenk voor kinderen.

Veel meer geest dan in de gekleurde heeft Wenckebach gelegd in de zwarte illustraties. Hieronder zijn kleine juweeltjes, b.v. het muizenleger, de marcheerende houten soldaatjes, de toovenaar in het bosch, Bon-bonshuizen.

Voor kinderen boven de 10 jaar 'n uitmuntend en mooi boek.

Klaproosje en Korenbloempje, 'n sprookje van Agatha Snellen (Bussum, v. Dishoeck, *f* 1.90) heeft Wenckebach eveneens mooi geïllustreerd: 5 groote litho's in kleuren, en de rest tekst-illustraties. Onder deze trof mij 't meest een eenvoudig plaatje, een eendje tusschen het riet en het kleine meisje-korenbloempje, dat het verwonderd staat aan te kijken. Deze eend met z'n verwonderlijk denkenden kop en dat kleine meisje leven; men hoort als 't ware het dier tot 't kind spreken. Kinderen gaan hierbij zelf fantazeeren. Die zelfwerkzaamheid lokken de meeste andere illustraties, hoe mooi geteekend ook, niet uit. Prachtig van uitvoering en van stof is b.v. ook de lithographie, een bosch voorstellende met levende dieren: hermelijn, marters, otters en

wezels, en 'n andere, waarop korenbloempje in den bek van een arend hoog boven de aarde zweeft.

Voor kinderen van 7 à 8 jaar af aanbevolen.

Een vijftal illustraties in kleur heeft Wenckebach geleverd voor 'n sentimenteel-wijsgeerig verhaaltje van Anna de Savornin-Lohman, getiteld: *Hoe Klein-Knoelie onder de menschen kwam*. Wat de schrijfster hiermee beoogt? Liefde voor de dieren inprenten? Dat gebeurt zeker niet door zoo'n suf verhaaltje als dit, waarin van slechte menschen, de mode, ‘'t hoort zoo’, ‘'n verstandige vrouwhond’, 'n engel enz. verteld wordt in 'n stijl (N.B. voor kinderen!), waarvan ik hier 'n paar staaltjes geef:

‘Ze (d.i. de hond) wist namelijk wel, omdat ze een verstandige vrouw was, die veel had omgegaan met de menschen, dat de menschen heel sikkeneurig zijn op zulke punten (n.l. van 'n geboorte-acte) en vreeselijk veel waarde hechten aan namen en afkomst en allerlei zulke voornamigheid.’

‘....van 't engelachtige van den engel, die hem gedragen heeft in zijn eigen engel-armen, in zijn eigen, sneeuwwit engel-japonnetje ....’

‘Maar omdat liefde eindeloos is, zoo ruim en zoo breed en zoo wijd, daarom hebben ze óók lief o zoo lief, hun klein-Knoelie.’ -

De illustraties van Wenckebach bij dit zotte verhaaltje zijn prachtig van uitvoering maar zielloos van opvatting. Wat beduidt 't b.v. 'n hond in 'n hart van groene blaadjes of in 'n kool te zien? Of 'n engel in de kool met dat mormeldiertje in haar armen? Slechts twee van de vijf zijn goed: de ontmoeting van 'n hond en 'n kat, en Klein-Knoelie met de drie kinderen.

't Is zonde van den prachtigen druk en 't mooie papier van dit boek, dat de inhoud het niet aanbevelenswaardig maakt.

In dezelfde voortreffelijke verzorging wat papier en druk betreft, heeft de uitgever v. Dishoeck te Bussum een boekje uitgegeven, dat ik wel ten warmste kan aanbevelen, nl. *Ella in het Feeënrijk*,

'n sprookje door Agatha Snellen, met teekeningen van Edzard Koning (Prijs *ƒ*1.90 geb.). Naar vorm en inhoud 'n heel mooi sprookje met 5 artistieke gelithografeerde platen in kleur, die heelemaal in overeenstemming zijn met 't karakter van het sprookje. Ze vereischen wel al eenige ontwikkeling in 't zien, wijl de teekening niet eenvoudig genoeg is. Daarvoor laten ze veel meer fantazie-werking van den beschouwer toe, dan doorgaans met illustraties onzer prentenboeken het geval is.

Bij H. Gerlings te Amsterdam verscheen eenige jaren geleden een prentenboek: *De schoone slaapster in het Bosch*, met teekeningen van J.G. v. Caspel. Het is 't bekende sprookje van ‘Doornroosje’, waarbij v. Caspel vijf groote gelithografeerde platen in kleuren, benevens 'n aantal vignetten en randlijsten geteekend heeft. De groote platen zijn, wat de kleurencompositie betreft, prachtig. Ze doen aan Walter Crane denken. De teekening is van sommige figuren uitstekend, van andere echter te flauw. De bejaarde vrouwen en heksen munten uit. In de andere personen ligt te weinig karakter. De kleinere teekeningen zijn eveneens zeer mooi; evenzoo titelprent, schutblad en de typografische uitvoering. Jammer, dat de prijs van *ƒ*1.90 een grooten afzet onmogelijk maakt. Zou het daaraan liggen dat we van v. Caspel, die toonde iets te kunnen dat veel beloofde, niets meer gezien hebben?

Als een der vroegst verschenen oorspronkelijke prentenboeken van artistieke beteekenis mag ook genoemd worden *Pim's Poppetjes*, een kijksprookje voor zijn vriendinnetjes en vriendjes bedacht en geteekend door *Oom Ben* (Amsterdam, H. Gerlings, *ƒ*1.90 geb.). De stof is eenvoudig. *Pim*, een ziek jongentje, krijgt 'n groote doos met Japansche poppetjes cadeau. Als hij 's avonds, moe van het spelen daarmee, in slaap valt, beginnen in zijn droom alle poppen te leven. Wat hij dan ziet, heeft

Oom Ben in beeld gebracht, in 'n bonte kleurenpracht. Het is inderdaad mooi werk; 'n superieur prentenboek voor kinderen is 't echter niet geworden. Daarvoor is 't *te* bont, zijn de platen tè vol. Er zijn uitstekende bij, zooals: de jongleurs, de witte muizen, de apen-voorstelling (de gele kleur der apen is echter zeer zonderling).

Heeft Oom Ben met dit werk z'n talent uitgeput? Ik weet 't niet, maar zeker is 't dat zijn laatst verschenen kijksprookje: *Jan Klaassen* getiteld, alles behalve een vooruitgang beduidt. Het zijn alweer de beelden uit 'n droom, die hij ons te zien geeft, met poppenkastfiguren als handelende personen. Het is echter veel minder geestig, hier en daar zelfs wat ruw. Wat in Pim's Poppetjes nog aantrekt, de kleurenmenging, vind ik hier over 't algemeen leelijk. De teekening is verder zeer verward. Alles te zamen genomen: geen kunstwerk, geen aanbevelenswaardig boek.

Dezelfde idee, om figuren uit 'n speelgoeddoos in levende droombeelden te herscheppen, is ook uitgevoerd in *Levend Speelgoed*, 'n grappige droom door Mevr. v. Osselen - v. Delden (Amsterdam, Holkema en Warendorf, *f* 1.90 geb.). 'n Kleine jongen heeft 'n heelen middag met z'n doos speelgoed gespeeld. Van vermoeidheid valt hij in slaap en in zijn droom komen alle soldaatjes, poppetjes, dieren, huizen, boomen enz. uit de doos en vertoonen de wonderlijkste kluchten. De teekening is scherp, geeft enkel omtrekken, de kleuren zijn hel, zooals de figuren in de speelgoeddoos ze hebben. Voor de levendige fantazie van kleine kinderen bepaald verrukkelijk.

Hetzelfde, maar met 'n goedkoopere speelgoeddoos geeft: *Kinderuurtjes, 'n Heurenberger boekje* door Joan (v. Looy *f* 0.90). Vele platen hierin zijn echter wel wat vol, brengen het kind haast in verwarring. De laatste plaat met 'n enkelen spoortrein, 'n koetje in 't land en 'n paar menschen, zal het kind wellicht eerder boeien dan vele andere met 'n massa figuren er op. Een kind wil graag dade

lijk een idee van 't geheel hebben, om zich dan met te meer gemak in de onderdeelen te kunnen verdiepen.

Bij dit prentenboek behoort een kleurboek (35 ct.) precies dezelfde platen doch enkel in zwart. Ik vrees, dat 't kleuren van de meeste platen 'n verschrikkelijke knoeiboel zal worden door de veelheid van kleine vlakjes in kleuren Daardoor mist dit zeker alle waarde voor de aesthetische opvoeding.

Wil men een eenvoudig kleurboek, dat tevens een artistiek prentenboek is, dan moesten wij iets hebben in den trant van *Wen soll' ich malen?* Ein Bilderbuch von Hans Probst (München, Braun und Schneider, 2.50 Mark). Deze laat uit de eenvoudigste rechte en kromme lijntjes zijn figuren ontstaan, en geeft ze ten slotte in enkele kleuren geheel weer. Hoe eenvoudig ook van teekening en kleur, ('n beetje geoefende kinderen zullen alles zonder veel moeite kunnen nateekenen en kleuren), Probst geeft toch elk zijner menschen en dieren een eigen karakter, dat hij in 'n paar lijntjes ontleedt. Ik kan dit boekje warm aanbevelen.

Van onze kunstenaressen heeft Anna Wijthoff wellicht nog het mooiste werk geleverd voor het kinderboek. Hare illustraties bij de lieve, eenvoudige maar zeer gevoelige verhaaltjes van Henriette Wijthoff zijn uitstekend, moeten klein en groot bekoren. Hare kinderen en dieren zijn zoo echt natuurlijk, vol leven en beweging. Slechts enkele zijn nietszeggend, b.v. drie maal 'n takje met een appel er aan (in 'Dreumesje'). Dat misstaat in het boek, dat een van de zeer weinige is, in ons land verschenen, die van artistieke eenheid van tekst en illustratie getuigen, waarvoor den uitgever Allert de Lange te Amsterdam dank te zeggen is. Bij hem zijn verschenen: *Dreumesje; Het Petekind van Sint Nicolaas; Sneeuwvlokje* van H. Wijthoff met illustraties van A. Wijthoff (prijs van elk *f* 1.90 geb.) alle drie in één band onder den titel 'Dreumesje en zijn vriendjes', geb. *f* 2.90.

Twee andere boekjes van Henr. Wijthoff zijn eveneens bij A. de Lange verschenen en kosten elk 90 ct. gekartonneerd. Het zijn: *Het Prinsesje en de Gouden Vogel* geïllustreerd door A. Wijthoff, en *Een Kippengeschiedenis* geïll. door A.W. Beide, maar vooral 't laatste, zijn aardig geïllustreerd, doch staan artistiek niet op de hoogte van de vorige.

De geringere prijs in aanmerking genomen, behooren ze evenwel nog tot het beste oorspronkelijke werk, dat aanbeveling en verbreiding verdient.

Niet oorspronkelijk, maar vol heerlijk-mooie platen in kleuren en in zwart is een boek *Vertellingen en Versjes*, door mevr. v. Osselen v. Delden. Dat moet iedereen, kleinen en volwassenen, doen juichen. Men zou, als men - zulke boeken lokken juist daartoe uit - de allerhoogste eischen stellen wilde, nog wel enkele aanmerkingen kunnen maken, maar waarvoor? Was 't oorspronkelijk werk, dan konden de kunstenaars profijt trekken uit gegronde kritiek. Nu 't overgenomen is van onze naburen, mogen we den uitgever Allert de Lange al zeer dankbaar zijn, dat hij 't aangedurfd heeft, 't in te voeren in ons kleine landje.

Naast Kreidolf's Bloemensprookjes is dit 't meest artistieke prentenboek, dat we hebben. Trouwens de platen zijn van dezelfde kunstenaars, die ook aan *Knecht Ruprecht* (zie later) meegewerkt hebben: Kreidolf, Kallmorgen, Eichrodt, Schmidhammer e.a.). De prijs, *ƒ*3.25 is betrekkelijk niet veel voor zulk werk; doodjammer alleen, dat het daardoor toch binnen 'n kleinen kring van gelukkigen zal blijven; ik wenschte zulke prentenboeken in elk huisgezin.

Ook niet oorspronkelijk, maar eveneens prentenboeken van hooge, artistieke waarde zijn:

Hansje in 't Bessenland van Elsa Beskow en *Klein Jantje en de kinderen van Modderstad* van Ottilie Adelborg, beide uitgegeven door v. Dishoeck te Bussum. (Prijs van elk *ƒ*1.90 geb.) Kleine

Hans wil voor moetjes verjaardag boschbessen halen, maar vindt niets. Als hij bedroefd staat te huilen, staat in eens 'n dwergje voor hem, dat hem belooft te helpen. Hij wordt ook in 'n dwerg veranderd en komt nu in 't land van den Vorst van Bessenstein, waar hij blauwe en roode bessen in overvloed vindt, die hij alle voor zijn moesje mag meenemen. Deze reis in 't bessenland heeft Elsa Beskow op 16 artistieke platen (in kleuren) in beeld gebracht. Ze zijn verrukkelijk mooi, echt sprookjesachtig, en echt kinderlijk van opvatting, waardoor ze de kinderziel ook zoo goed zullen treffen[1].

Van een ander gehalte, maar even artistiek gedacht en uitgevoerd, zijn de 24 teekeningen (ook in kleuren) van Ottilia Adelborg bij de kinderen van Modderstad, wien door klein-Jantje zindelijkheid wordt geleerd. De platen zijn vol geestigen humor, dien kleine kinderen reeds begrijpen en genieten zullen.

De tekst, die in beide boeken slechts bijzaak is, is van Johanna Wildvanck, die bepaald talent heeft om 'n vreemden tekst in 't Nederlandsch te bewerken.

Naast Anna Wijthoff moeten nog twee andere Nederlandsche kunstenaressen genoemd worden, die veel goeds en moois geleverd hebben nl. Nelly Bodenheim en J. Berh. Bokhorst.

De eerste is vooral bekend door hare geestige silhouetten bij bekende kinderrijmpjes, verzameld in een boekje *Handje-Plak*' (S.L. v. Looy *f* 1.25 gekart.) Jammer dat ze het niet bij silhouetten gelaten heeft, maar ook gekleurde teekeningen geeft, die hoegenaamd niet mooi van kleur zijn. De compositie is anders ook zeer geestig en 't idee is uitstekend: onze kinder- en bakerrijmpjes te verzamelen en in beeld te brengen. Een tweede

1) Naar ik verneem heeft de heer v. Dishoeck hiervan een goedkoope uitgave laten verschijnen, voor 75 of 90 ct. Bravo! Moge het succes zoo groot zijn, dat hij 't zelfde doet met andere artistieke prentenboeken.

bundel in dezelfde uitvoering en prijs is verschenen onder den titel *Het regent-Het zegent*. Voor kleine kinderen dus 'n paar uitmuntende boekjes.

Het laatste boekje van dezen aard van Nelly Bodenheim heet *In Holland staat een huis* (v. Looy ƒ1.25) dat heel jonge kinderen wel niet zoo zal aantrekken. Voor ouderen, b.v. van 10 jaar af, 'n mooi boekje.

Mejuffr. Bokhorst is nog maar weinig bekend; Ze verdient echter, dat men haar leert kennen. Hare teekeningen in *Nieuwe Vriendjes* door S. Maathuis-Ilcken (Deventer, Kluwer, ƒ1.25 geb.) zijn voortreffelijk; ik heb ze in Nederlandsche kinderboeken nog maar weinig beter gevonden. En ook de twee teekeningen, benevens de omslagteekening in kleur zijn zeer te prijzen.

Als zij zoo voortgaat, ijverig studeerende, zullen onze kinderen van J. Berh. Bokhorst denk ik nog veel moois kunnen krijgen.

In denzelfden geest als *Nieuwe Vriendjes* is bij Kluwer te Deventer vroeger reeds verschenen *Oolijk en vroolijk* door S. Ilcken (Prijs ƒ1.25 geb.), dat ik eveneens warm aanbeveel, al staat het beneden het andere. Of de illustraties ook van J.B. Bokhorst zijn? Er staat geen naam bij; ik vermoed van wel, maar dan is 't haar eerste werk, en getuigt de illustreering van *Nieuwe Vriendjes* reeds van grooten vooruitgang.

Een allergeestigst prentenboek is *Dierenpretjes en kluchten* met 143 platen van Louis Wain, vrij naar 't Engelsch door Agatha Snellen. (Amsterdam, 'Elsevier' ƒ1.25 gekart.) Vol schaterenden humor zijn deze platen, waarin Wain meesterlijk haast de geheele dierenwereld als denkende, voelende en handelende wezens ten tooneele voert. Voor jong en oud een prachtig boek.

Raadsels, verzameld door Dr. G.J. Boekenoogen, met illustraties van Nelly Bodenheim (S.L. v. Looy, geb. ƒ1.25). Meer leuk bedacht dan artistiek uitgevoerd. Nelly Bodenheim's kracht ligt nog altijd in de silhouetten. Uitgewerkte illustraties in kleuren

zijn van haar zelden mooi. Wel is ze ‘Hollandsch’, wat vooral in de illustraties bij deze raadsels goed uitkomt. Het is een zeer vermakelijk en onderhoudend prentenboek voor jong en oud.

Een mooi prentenboek voor heele kleintjes reeds is: *Kunt ge al tellen?* (Alkmaar, P. Kluitman, 75 cent). De tekst van Adona is niet veel bijzonders; de gekleurde platen daarentegen zijn artistiek geteekend, en de kleuren-reproductie is eveneens te loven. Op prettige wijze leeren de kleintjes er tevens de hoeveelheden van 1-12 uit kennen. Oorspronkelijk lijkt 't me niet toe. Waarschijnlijk komt 't uit Denemarken of Scandinavië.

En hiermee ben ik aan 't eind gekomen van wat we op 't oogenblik in Nederland hebben van artistieke prentenboeken. Het *mooiste* daarvan is nog uit den vreemde gekomen. Maar ook wij gaan vooruit, langzaam, zooals het nu eenmaal Hollandsche gewoonte is.

Ofschoon niet tot 't hier behandelde genre van prentenboeken behoorend, moet ik toch nog wijzen op een nieuw boek met platen, dat de ruimste verbreiding in ons land verdient. Het heet *Het Rijks-Museum* en bevat 'n 30-tal zeer mooie reproducties van beroemde schilderijen uit ons Rijks-Museum. Voor geschenk aan kinderen boven de 12 jaar past 't uitstekend. Waar nog schoolprijzen gegeven worden, moge dit in de eerste plaats in aanmerking komen. De prijs is slechts *ƒ* 1.90, wat ook vaak betaald wordt voor waardelooze boeken. Bij 'n herdruk hoop ik dat de uitgever (Allert de Lange, Amsterdam) er 'n korte biographische schets van de kunstenaars bijvoegt. Dat zou de waarde zeer verhoogen.

Wanneer we thans nog op 't voornaamste op 't gebied van artistieke prentenboeken in het buitenland wijzen willen, dan kunnen we voor Duitschland beginnen, met eenige namen van zeer goeden klank te noemen n.l. Ludwig Richter, Oscar Pletsch en Wilhelm Busch van de ouderen.

De kostelijke illustraties uit 't kinderleven van

Pletsch zijn in ons land zeer bekend geworden door den nadruk ervan in tallooze schoolboekjes. Gewoonlijk is dat echter slecht werk. Men vergelijke zulke nadrukken maar eens met werkelijk goede Duitsche uitgaven, b.v. de plaatjes in de leesboeken van Oostveen met *Der alte Bekannte, Gute Freundschaft* e.a. waaraan zij ontleend zijn. Deze prentenboeken in zwart, kan men gerust ook Nederlandschen kinderen in handen geven. Hoewel 30 en meer jaren oud spreken de platen heden nog tot ons, wijl ze zoo waar 't kind in zijn doen en laten, in zijn vreugde en smart uitgebeeld hebben.

Evenals Pletsch is ook L. Richter veel nagedrukt. Aanbeveling verdienen echter alleen de *goede* Duitsche uitgaven, zooals *Aus dem Kinderleben*, 2 deeltjes elk met 24 platen v. Richter (Leipzig, M. Heinsius, per bandje 2.50 Mark) en vele andere.

De *Leipziger Lehrer-Verein* nam verleden jaar het initiatief tot de uitgave van een *Ludwig Richter-Gabe*, uitgezochte platen in gr. 4° met tekst van Avenarius die in den boekhandel 1 Mark kost (Leipzig, A. Dürr), voor de onderwijzers echter 40 Pfn. ter verbreiding. Dit ongewoon goedkoope prentenboek heeft in eenige maanden tijds in 100000 ex. zijn weg onder de Duitsche jeugd gevonden, dank zij de hulp der onderwijzers.

Van bekende schilders die zich niet te voornaam achtten, voor het kinderboek te werken noem ik nog het prachtige *A B C*, 27 aquarellirte Zeichnungen van Paul Meyerheim (thans niet meer te verkrijgen) en *Für Mutter und Kind* von Paul Thumann (Nürnberg, Stroefer, 3 Mrk. geb.).

Al de hier genoemde kunstenaars en hun prentenboeken zijn nog van vroeger dagen. In de laatste jaren is er ook onder het nieuwe geslacht van kunstenaars een aantal gekomen, dat zich in den dienst der aesthetische opvoeding der jeugd stelde.

Het sterkste talent onder hen is ongetwijfeld Ernst Kreidolf. Eenige jaren geleden verraste hij de kunstwereld met een prentenboek, dat groote oorspronkelijkheid in de opvatting en meesterschap

in de techniek verraadde. Het was *Blumenmärchen*[1], dat onlangs onder den titel van *Bloemensprookjes*[2] ook in 't Nederlandsch is verschenen. In een reeks van heerlijk mooie, in kleuren uitgevoerde platen, door hem zelven gelithografeerd, geeft hij ons allerlei tooneelen uit de bloemen- en insectenwereld. Deze bloemen en hun vrienden, de insecten, *leven*, ze zijn vroolijk en hebben smart als menschen, groot en klein. Het is wonderlijk, hoe Kreidolf elke bloem en elk insect een eigen karakter weet te geven. Hij openbaart ons hierin een eigen zieleleven der planten, dat misschien een oogenblik verbaast, maar dan terstond ons machtig aantrekt. En vooral het zooveel rijkere fantazie-leven van het kind zal er in kunnen zwelgen, in deze kleurenrijke tooverwereld. We mogen den uitgever v. Dishoeck dankbaar zijn, dat hij ons dit heerlijk prentenboek in een even prachtige uitgave in Nederland gebracht heeft. De vrije bewerking van den Kreidolfschen tekst door Johanna Wildvanck is zeer goed.

Nog meer dan in 'Blumenmärchen' gaat Kreidolf in *Fitzebutze*[3] zijn eigen, geheel nieuwen weg. Volwassenen zullen wel de voorkeur geven aan het eerste, kinderen daarentegen zullen juichen bij de origineele platen in 'Fitzebutze'. Dit is 'n ideaalprentenboek voor de kleinen, reeds van 4 jaar af. Naast de platen munt uit - en dit komt zeer zelden voor - de tekst. Geen laffe, onnoozele rijmelarij, maar ook ware kunst, 'n kunst echter, die kinderen begrijpen. Niemand minder dan Paula en Richard Dehmel hebben den tekst geleverd. Voor den druk van een Nederlandsche uitgave is het groote bezwaar een tekst te krijgen, die even hoog staat als de Duitsche. Ware dat mogelijk, dan zou 'Fitzebutze' zeker ook onze Nederlandsche jeugd stormenderhand veroveren. Makkelijker, wijl de

1) Bij Schafstein u. Co. in Köln. Preis 5 Mark.
2) Bij C.A.J. v. Dishoeck in Bussum. Prijs *f* 2.90.
3) Bij Schafstein & Co. in Köln. 3 Mark.

tekst meer ondergeschikt is en veel minder moeilijkheden oplevert, is het met *Die schlafende Bäume* (1.50 Mrk.) en *Die Wiesenzwerge* (3 Mrk)[1)] von Kreidolf, waarop ik hier alleen de aandacht van uitgevers en kunstliefhebbers vestig. En eveneens op de volgende, alle bij Schafstein & Co. in Keulen verschenen:

Knecht Ruprecht, illustr. Jahrbuch für Knaben und Mädchen. Herausgegeben von Ernst Brausewetter. Band II und III à 3 Mrk.

Der getreue Eckart, Ernstes und Heiteres in Wort und Bild. Preis 2 Mrk.

Miaulina, Ein Märchenbuch für kleine Kinder von Ernst Dannheissen. Mit Bildern von Julius Diez. Preis 3 Mrk.

Aan *Knecht Ruprecht* en *Eckart* hebben verschillende kunstenaars meegewerkt, waarvan ik noem: Kreidolf, J. Ph. Schmidt, Eichler, A. Mäuser, Fidus, Walter Georgi, Hans Looschen, Arpad Schmidhammer, Frans Stassen, Ernst Liebermann e.a. Ze bieden allen heel veel moois in beeld en in tekst, naast enkele zaken, die weinig waarde hebben. Er zou een prachtig geheel uit zijn samen te stellen voor onze kinderen.

De uitgever van de bekende Münchener ‘Jugend’, Georg Hirth gaf 2 of 3 jaar geleden een prentenboek uit, *Märchen ohne Worte*, een nadruk van 15 groote platen uit de ‘Jugend’ voor slechts 50 Pfn. De onderwerpen zijn meest aan de sprookjeswereld ontleend. De uitvoering in kleuren is zooals we dit van de ‘Jugend’ gewoon zijn. Voor kleinere kinderen is deze kunst echter nog niet. En daar men in de eerste plaats voor dezulken prentenboeken gaat koopen, schijnt de poging niet erg gelukt te zijn. Van 't beloofde vervolg is tenminste nog niets gekomen.

Engeland bezit eenige groote kunstenaars van prentenboeken. De grootste van allen is Walter

1) Hiervan zal bij v. Dishoeck een Nederlandsche uitgave verschijnen, waarvan ik hoop, dat ze spoedig uitverkocht zal zijn.

Crane, die onovertroffen is in de meesterschap over lijn en kleur. Dat is een heerlijke kleuren- en vormenharmonie, die prachtige platen in zijn vele prentenboeken. Naast, of wil men, beneden hem, heeft men nog Caldecott, Kate Greenaway, Wain e.a.

In Frankrijk moeten in de eerste plaats genoemd worden Job en Boutet de Monvel. Van den eersten noem ik *Le grand Napoleon des petits Enfants* (Paris, Plon-Nourrit, 10 frs. geb.). Op 48 magnifique gelithografeerde platen in kleuren ziet men Napoleon in de voornaamste fazen van zijn leven - van de wieg tot aan het graf. Een ideaal mooi prentenboek is de Monvel's *Jeanne d'Arc* (Paris, Plon-Nourrit, 10 frs. geb.), dat in 47 beelden hare geschiedenis geeft. De karakteriseering der massa - groepen soldaten, kinderen en volk - is meesterlijk, en in de kleurencompositie is hij ongemeen subtiel Iedereen moet deze platen bewonderen.

In Zwitserland is, in navolging van *Knecht Ruprecht*, ook een soortgelijk jaarboek verschenen, getiteld *Jugendland* (Zürich, Künzli), waarvan als *Versjes en Vertellingen* door mevr. Osselen v. Delden een Nederlandsche uitgave verschenen is bij Allert de Lange te Amsterdam. Hierover sprak ik reeds.

In Oostenrijk is als voorlooper van de *Bilderbogen für Schule und Haus* bij dezelfde uitgeversfirma een prachtig *Bilderbuch für die Jugend im Alter von* 5-8 *Jahren* verschenen[1)], met 18 gekleurde en 18 zwarte platen, geteekend door den schilder Alexander Pock. Het is een kostelijk boek, dat niet alleen de jeugd van 5-8 maar ook volwassenen met groote vreugde ter hand zullen nemen. Kinderliedjes, rijmpjes, sprookjes, den kinderen goed bekend, heeft de kunstenaar in beeld gebracht. Op een paar kleinigheden na is dat alles prachtig van lijn en kleur. Ik ben geen bewonderaar van het militairisme, maar Pock's soldaten en huzaren in dit boek zou ik den kinderen willen laten zien.

1) Wien. Gesellschaft f. vervielfältigende Kunst. Prijs geb. 2. 50 Mrk.

Ik wees er reeds op, dat het ideale prentenboek voor *onze* jeugd alleen het werk kon zijn van een Nederlandschen kunstenaar, die het Nederlandsche wezen door en door kende, en zich geheel in de geesteswereld van het kind kon verplaatsen. Zulk een kunstenaar hebben wij helaas niet, zulk één bezit m.i. Duitschland in Kreidolf. En wijl in het wezen der zaak de Duitsche jeugd wel gelijk voelt en denkt als de Nederlandsche, zoo hoop ik van harte, dat er uitgevers gevonden worden, die Kreidolf's werken in 't Nederlandsch zullen uitgeven. Ook dan nog, wanneer wij onze eigen prentenboekkunstenaars zullen hebben.

In vele kritieken van Kreidolf's 'Bloemensprookjes' wordt hij 'n navolger van Crane genoemd, en beneden dezen geplaatst. M.i. ten onrechte. Crane is ongetwijfeld grooter technisch kunstenaar. Zijne teekeningen zijn 'af' in lijn en in kleur. Kreidolf's teekeningen niet. Maar waarom? Kan hij 't niet? Misschien wel, misschien niet. De zaak is echter; hij *wil* 't niet in zijn prentenboeken. Hij is hierin een *wonderkind:* een kind in zien, voelen en denken, een wonder in de kunst, dat zien, voelen en denken zóó in beeld weer te geven. Beschouw zijne figuren b.v. in Fitzebutze; op 't eerste oogenblik lijkt 't - wanneer men de omtrekken nagaat - of vele door een kind met grooten aanleg geteekend zijn. Hoegenaamd niet 'af'. Slechts enkele lijnen, die het karakter van het nagebeelde voorwerp aangeven. Maar dàt is nu juist Kreidolf's kunst, waarin niemand hem nog geëvenaard heeft. En verder, de fantazie, de humor van Kreidolf! Alweer, die van een geniaal kind, en dààrom is Kreidolf in korten tijd onder de Duitsche jeugd zeer bemind geworden[1]. Hij is om

1) Eenige getallen bewijzen. In n°. 5 van de *Jugendschriften-Warte* 1904 wordt vermeld dat van *Fitzebutze* zijn verkocht (in 1903): 8000 ex.; 'Blumenmärchen': 8000 ex.; 'Schlafende Bäume': 3500 ex.; 'Wiesenzwerge': 3000 ex.

zoo te zeggen: vleesch van hun eigen vleesch, bloed van hun eigen bloed! En Crane is dat nièt, kàn dat niet zijn, want hij mist de daarvoor in de eerste plaats noodige eigenschap: *kinderlijke* fantazie en humor. Men vergelijke maar eens *Blumenmärchen* met Crane's *Flora's Feast*, waarnaar Kreidolf zijn 'Blumenmärchen' geteekend zou hebben. De kritiekers, die hier van navolging spreken, hebben niet goed kunnen zièn. De titels van beide boeken verraden reeds hun karakterverschil. Kreidolf geeft ons *sprookjes*, gedramatiseerde verhaaltjes met bloemen en insecten als *handelende* personen. Crane daarentegen laat ons het feest zien der godin Flora, waarop al hare kinderen in hun mooisten dos verschijnen. Vandaar die wondervolle vormen- en kleurenschoonheid bij Crane. Voor *kinderen* heeft Crane heerlijk mooie platen geteekend als illustraties van bekende sprookjes, vooral van Grimm. Deze *Picture-Books*, elk één sprookje met 5 groote platen benevens een magnifique geteekend omslag- en schutblad bevattende, kosten slechts 1 shilling per stuk (uitgever John Lane, te Londen).

Ik herhaal: *zijne* prentenboeken behooren tot 't *mooiste* wat er op dat gebied is, maar Kreidolf is de grootere kunstenaar voor kinderen. Dezen willen eerst hem, daarna als hun aesthetisch gevoel meer gerijpt is en hun oog meer ontwikkeld, Crane. Beiden zijn dus even noodzakelijk voor de jeugd, ook voor *onze* jeugd. - Kreidolf is Duitscher.

Belachelijk zijn echter eenige aanmerkingen, die de Hollandsche kritiek op zijn werk maakte. Zoo leest men in de 'N.R. Crt.' b.v. '*En de groote juffer op Zijde winden doet denken aan de vrouw van den Eskimo of aan een Duitsche pottentrien*.' 't Laatste kan ik niet ontkennen; 't eerste bewijst alleen dat de kritikus eens aardig wou wezen, en daarom iets mals zei. En wat nu de waarheid van 't laatste aangaat, Kreidolf zou zijn onmacht bewezen hebben als 't anders was. Die juffer is de kalketrip of wambuisknoop, een veel voorkomende

bloem langs onze dijken en wegen. Is het nu niet zeer juist gezien, die voor te stellen in het type van een ‘pottentrien’ zooals de geestige kritikus het noemt, n.l. ook een *volks*type? Kreidolf dacht er natuurlijk niet aan, haar te laten lijken op een Hollandsche boerin, en nog veel minder op 'n dame van de wereld. Even onnoozel is de opmerking dat zijne teekeningen ‘charme, ‘bevalligheid’ missen. Wat groote menschen van de wereld hieronder verstaan, kennen natuur-kinderen gelukkig nog niet, en daarom hoort 't in *hun* prentenboeken niet thuis. Ware Kreidolf 'n Nederlander, zijne prentenboeken zouden in hun karakter 't zelfde zijn geworden, wat ze thans zijn. Hier en daar zou alleen de uiterlijke vorm van zijn personen eenige wijziging hebben ondergaan als uitdrukking van het Nederlandsche wezen. Dàt kan echter alleen een Nederlandsche kunstenaar geven, die hetzelfde talent bezit als Kreidolf.

De school en de aesthetische opvoeding.

> ‘De school zij een lieflijk oord. Daar binnen zij een heldere, zindelijke, overal met schilderijen versierde kamer.’
> COMENIUS.

Een groot deel van zijn voor uiterlijke indrukken zoo ontvankelijken kindertijd brengt de mensch in de school door. Wat hij daar leert, vormt den grondslag van zijn geheele kennis.

Wat hij daar ziet, oefent 'n grooten invloed op zijn schoonheidsgevoel. De school- en de huiskamer vormen zijn smaak. Geen twijfel, aesthetisch voelende en denkende menschen worden niet opgevoed in on-aesthetisch ingerichte school- en huiskamers. Is de mensch niet alleen een verstandelijk maar ook 'n aesthetisch wezen, dan heeft de maatschappij er belang bij, hem in beide richtingen te ontwikkelen. Dan is het echter haar plicht daarmee aan te vangen in de school. Welken zin heeft het anders, dat de maatschappij door middel harer

politieke organen: staat en gemeente, museums sticht, de kunsten bevordert, enz. wanneer ze niet tegelijkertijd hare leden tot 't gebruik maken daarvan, d.w.z. tot het genieten der kunsten, opleidt en ontwikkelt? Immers geen. Het kan toch zeker niet zijn tot nut en genot van enkelen, zooals echter feitelijk het geval is!

Er is hier dus iets ongezonds in het geestelijk leven onzer maatschappij, en wel: het gebrek aan een aesthetische opvoeding der jeugd, als grondslag voor het aesthetische leven der menschheid. Die aesthetische opvoeding kan en moet, evenals de verstandelijke opvoeding in en door de school geleid en ontwikkeld worden. Tot nog toe doet zij daarvoor niet alleen niets positiefs, maar werkt integendeel zeer nadeelig. Men zie onze schoolgebouwen maar eens aan. Van buiten kale, vlakke muren met een massa ramen. Niets, dat aesthetisch werkt, veel dat reeds afstuit. Zoo goedkoop mogelijk is de leus bij onzen scholenbouw. Van eenige uitwendige architektonische versiering geen spoor. Met *onze* volksscholen vergelijke men eens de volksscholen in Zürich[1)]. Ook in vele steden van Duitschland begint men meer en meer in te zien - en in de praktijk toe te passen - dat 't schoolgebouw zelve al aesthetisch op de jeugd moet inwerken.

Dit doel zal echter nog meer dan door het uiterlijk, door het inwendige van het schoolgebouw bereikt kunnen en moeten worden. Van binnen zien nu onze schoolhuizen er al even naargeestig en vreugdeloos uit als van buiten. Het is alles recht en slecht van lijn, eentonig en afzichtelijk van kleur. Er ontbreekt te eenenmale het karakter aan, dat een schoolgebouw hebben moest: van gezellige huiselijkheid! De school moet voor de jeugd een *woning* zijn en niet alleen een oord, waar haar een groote dosis kennis wordt aangeboden. Geven deze kale, rechte witte of grijze wanden, die eentonige

1) Ik geef daarvan 'n 8-tal foto's in mijn brochure ‘Beter onderwijs en betere onderwijzers zonder hoofden van scholen en zonder rangeksamens’.

kleur van al het houtwerk, wel een woonbaar karakter aan de schoollokalen? Het tegendeel is waar. Dààr moet in de eerste plaats verandering in komen. Onze scholen moeten van buiten reeds een sieraad onder de openbare gebouwen worden, en van binnen de jeugd een aangenaam en aesthetisch werkend verblijf aanbieden. Paleizen behoeven het nu juist niet te worden. Wel zullen ze meer moeten kosten dan thans het geval is. Maar dit is dan ook minder dan weinig. Bij onze buren de Duitschers, die zooals ze zelve beweren, meer voor kazernes dan voor volksscholen uitgeven, zijn deze toch lang niet uit zoo'n schrale beurs gebouwd, tenminste in de grootere steden. München b.v. heeft een reeks prachtige schoolgebouwen, grootendeels het werk van den Bauamtmann Prof. Th. Fischer. Al onzen schoolautoriteiten en architekten kan ik de lezing aanraden van zijn interessant referaat over scholenbouw op den 'Kunsterziehungstag' in Dresden (September 1901)[1]. En eveneens van het onlangs verschenen hoogstbelangrijke werk van Fedor Lindemann *Das künstlerisch gestaltete Schulhaus* mit 145 Abb. (Leipzig, R. Voigtländer, Preis 5 Mrk). Zeer veel interessant materiaal vindt men ook in het maandschrift *Das Schulhaus* (Schulhaus-Verlag in Berlin-Tempelhof) en het *Schulbauprogram der Hamburgischen Schulsynode*. Er valt natuurlijk nog heel wat te zeggen over het school*gebouw* en de aesthetische opvoeding.

Ik wil dit onderwerp echter laten rusten. Belangstellende lezers vinden in de genoemde bronnen meer en beter, dan ik hun geven kan. Ik wil het nu nog hebben over de versiering der schoollokalen. Onzen huiskamers geven wij een vriendelijker, mooier aanzien door schilderijen of omlijste platen. Slechts in de allerarmste woningen zullen we geen enkel spoor daarvan aantreffen. *In al onze schoollokalen evenmin!* Men vindt er landkaarten of

1) Zie in: 'Kunsterziehung'. Ergebnisse und Anregungen des Kunsterziehungstages in Dresden. Leipzig, R. Voigtländer.

aanschouwingsplaten, maar een huiselijk karakter brengen deze niet aan. Bovendien, die aanschouwingsplaten waren tot voor niet langen tijd afschuwelijk leelijk. Daarin is in de laatste jaren nu wel gelukkig verbetering gekomen. We kùnnen ons thans prachtige aanschouwingsplaten voor aardrijkskunde, geschiedenis, plant- en dierkunde aanschaffen. Deze zijn echter hulpmiddelen voor het *leeren*, en beoogen volstrekt niet aesthetische werkingen[1]. Niemand zal er aan denken zulke platen, hoe mooi ook, in zijn huiskamer op te hangen. Wat wij hier ophangen en wat wij ook in de school behoeven, zijn schilderijen of platen met zuiver aesthetische bedoelingen. Niet om te leeren, maar om schoonheid te genieten, moet het doel der wandversiering zijn. Dat daarvoor alleen het werk van *kunstenaars* kan dienen, is zeker duidelijk. Onze aanschouwingsplaten voor plant- en dierkunde b.v. kunnen tegenwoordig volkomen natuurgetrouwe afbeeldingen geven van dieren en planten, dat het 'n lust is ze te zien, maar aesthetisch werken doen ze daarom nog niet. Er ontbreekt 't eerst noodige aan: het kunstenaars*gevoel*. Er zit geen idee, geen leven in, datgene juist wat alleen de kunstenaar er in kan leggen en wat er *inhoud* aan geeft. Het zijn en blijven bloot vormen, zij 't ook mooie vormen, die ons *oog* streelen kunnen, maar niet onze *ziel* doen meeleven. Beschouw b.v. 'n schilderij van Henriette Ronner en ge voelt dadelijk de werking der kunst. Hare katjes zijn geen afbeeldingen maar levende dieren. Waar dit verschil tusschen een gewone afbeelding en 'n werkelijke schilderij met 't zelfde onderwerp al zoo scherp opvalt bij een schilderij van H. Ronner, hoeveel te sterker moet dan de

1) Een enkele van deze soort maakt een uitzondering. Zoo b.v. de *Bloemen- en Plantenstudies* door Th. Nieuwenhuis en L. Klaver. (Uitgave van v. Looy, Amsterdam.) Gelithografeerde platen in kleur (20 × 26 c.M.) in grijzen passe-partout (36 × 42 c.M.), prachtig uitgevoerd. Vele uit de collectie vormen een zeer aardige dekoratieve wandversiering. De prijs van elke plaat in passepartout is 80 cent.

invloed zijn van de werken van grooter kunstenaars met veel krachtiger werkende poëtische onderwerpen, met schilderijen die ons de menschen of de natuur leeren zien en voelen.

We moeten onze schoollokalen dus versieren met werkelijke kunstwerken. Hierbij is 't niet onverschillig: met welke? Men dient hierbij eenigszins rekening te houden met de leerlingen in wier lokaal het kunstwerk hangen moet. De leeftijd maakt eenig verschil noodig, en ook de omgeving. In stadsscholen zij de keus anders dan in dorpsscholen. Niet bij alle menschen is het aesthetisch gevoel hetzelfde. Landschappen en zeegezichten zullen ons Nederlanders over 't algemeen meer bekoren dan den Zwitsers, terwijl voor dezen schilderijen uit hun bergen sterker meeslepend gevoel wekken dan voor ons. En evenals het gevoelsleven van het kind niet geheel overeenstemt met dat van volwassenen, even zeker stelt het kind andere eischen aan een kunstwerk, dat hem boeit, dan volwassenen. Het kind en vooral het jonge kind wil voorwerpen, wezens die het kent; het wil handeling en het wil bevrediging van zijn fantazie. Volkomenheid van vorm en kleur is hem bijzaak, wijl het die toch niet zien kan. Onderwerpen uit de wereld, waarin het leeft, voelt en denkt, vormen de stof der kunstwerken, die voor zijn leeftijd passen.

Dat hier in bijzonderheden uitwerken, zou vrij onvruchtbaar zijn. Komen wij eenmaal zoover, dat de Nederlandsche scholen artistieke wandversiering verkrijgen kunnen, dan is het 't werk van pedagogen en kunstenaars 'n geschikte keus te doen voor de scholen in *hunne* omgeving, voor *hunne* jeugd.

De vraag wil ik hier echter bespreken: *is er een keus te doen?*

Het ideaal zou wel zijn werkelijke schilderijen in de school te brengen. In het buitenland hebben we hoogst enkele voorbeelden daarvan[1]; algemeen zal het echter noch in 't buitenland, noch in ons

1) Zie 't reeds genoemde boekje *Kunsterziehung*.

land kunnen worden. En evenmin zal het voorloopig wel voor uitvoering vatbaar zijn, *wandschilderingen* te laten aanbrengen, ofschoon ook daarvan reeds voorbeelden zijn in 't buitenland.

Wat wèl kan, op 't oogenblik reeds, is een versiering der schoollokalen, met omlijste drukvoortbrengselen, wijl wij deze in 'n voldoende hoeveelheid kunnen verkrijgen, tegen prijzen, die met 'n klein beetje goeden wil en zin voor de goede zaak de aanschaffing mogelijk maken, ook in armere gemeenten.

Ik wil beginnen met te wijzen op het allerbeste, dat op dit gebied thans bestaat nl. de zoogenaamde *Künstler-Steinzeichnungen*.

Dit zijn groote in kleuren uitgevoerde lithographieën (steendrukken), door den kunstenaar zelven op steen geteekend. De kleuren worden door hem aangegeven en voor den druk geeft hij de noodige aanwijzingen. Daardoor spreekt hij onmiddellijk tot den beschouwer, evenals de kunstenaar in zijn schilderij doet. En daar aan deze onderneming slechts kunstenaars meewerken, hebben we hier ook alleen te doen met werken van meer of minder artistieke waarde, die in hooge mate de aesthetische opvoeding der jeugd ten goede zullen komen, wanneer zij ermee bekend wordt.

Bestemd zijn ze voor het schoollokaal, en ook voor de huiskamer.

Door drie verschillende formaten kunnen ze aan de eischen van grootere en kleinere ruimten voldoen. De meeste hebben 'n grootte van 70 bij 100 c.M.; daarnaast andere ter grootte van 77 × 55 en 60 × 50 c.M.

Ze worden door twee firma's in Leipzig uitgegeven n.l. door B.G. Teubner en R. Voigtländer. Van elke firma kan men gratis 'n uitvoerigen catalogus van de bij haar verschenen platen ontvangen.

Om een idee te geven, van de kunstenaars die meewerken, en van de onderwerpen wil ik hier enkele noemen.

Van de firma R. Voigtländer:

Friedrich Kallmorgen: ‘Niederdeutsche Dorfstrasse’; ‘Spitzbergen’.
Hans von Volkmann: ‘Der Rhein bei Bingen’; ‘Der Hohenzollern’.
Walter Georgi: ‘Schwäbisches Dorf’.
J.V. Cissarz: ‘Stürmische Herbstnacht an der Nordsee’.
Frans Hoch: ‘Südliches Meer’; ‘Bach im Winter’.
Angelo Jank: ‘Eiserne Wehr’.
Matthäus Schiestl: ‘Albrecht Dürer auf seiner Reise nach den Niederländen’.
Arthur Kampf: ‘Einsegnung von Freiwilligen’.
Anton Glück: ‘Auf der Alm’.
Albert Haueisen: ‘Badisches Landstädtchen’.
Karl Langhein: ‘Friesisches Küstenstädtchen’.

Van die bij B.G. Teubner verschenen noem ik:
Karl Bauer: ‘Goethe’; ‘Schiller’
Carl Biese: ‘Hünengrab’; ‘Im Stahlwerk bei Krupp’.
Robert Engels: ‘Gudrun am Meeresstrande’.
Gustav Kampmann: ‘Mondaufgang’.
Walter Conz: ‘Schwarzwaldtanne’.
Otto Fikentscher: ‘Krähen im Schnee’; ‘Fuchs im Ried’; ‘Eichhörnchen’.
Walter Georgi: ‘Pflügender Bauer’.
Frans Hoch: ‘Fischerboote’; ‘Kiefern’; ‘Morgen im Hochgebirge’.
Fr. Kallmorgen: ‘Südamerika Dampfer’; ‘Lokomotiven-Werkstätte’.
Hans v. Volkmann: ‘Die Sonn' erwacht’; ‘Wogendes Kornfeld’.

Binnen zeer korten tijd (de eerste verscheen een paar jaar geleden) hebben deze ‘Künstler-Steinzeichnungen’ zich grooten naam verworven in onderwijs- en kunstkringen. Op de tentoonstelling *De wereld van het kind* in St. Petersburg (1903) verkregen zij de gouden medaille. Ze verdienen ten volle, dat ze ook bij ons in ruimen kring bekend en ingevoerd worden. De prijzen zijn bijzonder laag. De grootste soort (70 × 100 c.M.) kost 6 Mark

per stuk; de kleinere (55 × 75 c.M.) 5 Mark. Door lid te worden van een *Vereinigung für Künstler-Steinzeichnungen* kan men ze nòg goedkooper krijgen. Men verbindt zich, minstens 2 jaar, elk jaar 9 of 15 Mark te betalen, waarvoor men platen kan uitkiezen tot een waarde van 12 of 20 Mark. Op aanvrage zenden de firma's Teubner en Voigtländer catalogi, waarin men alle inlichtingen vinden kan. (N.B. Men vrage bij *elke* firma aan.)

Naast deze zeer groote platen, die voor ruime kamers of groote lokalen geschikt zijn, verschijnen bij elk der genoemde firma's ook kleinere platen met breeden witten rand (44 × 57 c.M.) *in dezelfde uitvoering* à 2 1/2 Mark per stuk. Deze zijn voor kleinere schoolvertrekken en voor de huiskamer bijzonder aan te bevelen. Ik noem b.v.:

H. Daur: ‘Auf einsamer Höhe’; Karl Biese: ‘Kapelle im Schnee’; Matthaei: ‘Krabbenfischer’; Ivo Puhonny: ‘Japanische Fischer’; H.v. Volkman: ‘Gänsewiese’; R. Schiestl: ‘Heimkehr vom Felde’; G. Kampmann: ‘Pappeln im Sturm’ e.a. (van de firma Voigtländer) of Otto Fikentscher: ‘Maimorgen’; H.v. Volkmann: ‘Frühling auf der Weide’; id.: ‘Abendwolken’; A. Haueisen: ‘Ruhe’; Max Lieber: ‘Heiderot’; Karl Hoff. ‘Dachauerin’ e.a. (van de firma Teubner).

In navolging van de boven genoemde, verschijnen in Oostenrijk de ‘Wiener Künstler-Steinzeichnungen’ in iets kleiner formaat (66 × 88 c.M. van het beeld) à 5 Mark.

Zoowel bij deze als bij een nieuwe onderneming in Berlijn, zijn de ontwerpen verkregen uit een wedstrijd, waarbij de jury was samengesteld uit kunstenaars en pedagogen. Bekende namen als: Prof. Frans Skarbina, Walter Leistikow, Dr. Peter Jessen, Dr. Max Osborn, C.L.A. Pretzel (een Berlijnsch onderwijzer) vindt men daaronder[1)].

1) Intusschen is het met den 1^{en} prijs van 1000 Mark bekroonde ontwerp uit den wedstrijd thans in druk verschenen bij de ‘Amelung'sche Buchhandlung’ in Berlijn Het is een groote (80 × 100 c.M. Prijs 8 Mark) gekleurde lithographie van Susanne Weichberger (Weimar) getiteld ‘Es regnet, Gott segnet!’ Dit beeld moest alle schoollokaleh der jongste leerlingen en alle kinderkamers versieren. Het zou er - ofschoon het een zeer regenachtigen dag op 't land voorstelt - toch steeds grooten jubel opwekken. Lang is 't droog geweest; de aarde is haast verdord. De boer kijkt omhoog of er niet *eindelijk* eens regen wil komen, en zie - donkere wolken pakken zich samen en daar stroomt de regen in stralen neer - uit groote en kleine gieters storten gevleugelde kindertjes het over de aarde uit De in donkere wolken gehulde aarde en daarboven de gietende kinderen - het is een beeld, waarnaar men niet moede wordt te kijken. Nog eens, elke school moest het in de aanvangsklasse een eereplaats geven.

Wanneer we - wat zeker vurig te wenschen is - in ons land dat voorbeeld gaan navolgen, om onze ‘Nederlandsche kunst-steendrukken’ te verkrijgen, hoop ik, dat men hier denzelfden weg zal inslaan. Dat men dan het ideaal het meest nabij kan komen, is duidelijk.

Tot nog toe hebben wij in Nederland slechts ééne uitgave, die eenigszins hierop lijkt, n.l. de Bijbelsche prenten, in opdracht van den Protestantenbond door Josselin de Jong en M. Bauer geteekend en door Scheltema en Holkema's Boekhandel in Amsterdam uitgegeven (Prijs *ƒ*1.50 per stuk). Het zijn ook groote lithografieën (papiergrootte 70 × 92 c.M.; beeldgrootte 57 × 75 c.M.) in kleuren. Of de kunstenaars zelve ze op steen geteekend hebben, weet ik niet. Zooals ze voor ons liggen, zullen ze als wandversiering uitermate voldoen. Prachtig van uitdrukking en krachtig van toon zijn b.v. ‘De barmhartige Samaritaan’ en ‘Nehemia II’ van J. de Jong, 'n paar meesterwerken, waaraan ik de voorkeur geef. Doch ook de andere platen: ‘Jezus bij Simon den Farizeeër’ en ‘De verloren Zoon’ van de Jong, en ‘Bij Naboths Wijngaard’ en ‘Naomi en Ruth’ van Bauer zijn zeer mooi en van groote, artistieke waarde.

Nu zijn deze platen wel in de eerste plaats bestemd voor 't christelijk huisgezin en de christelijke school. Velen zullen bedenking opperen ze ook in de neutrale openbare school te brengen. M.i. ten onrechte. Ware kunst heeft niets met dogmatisch

geloof te maken, is in dit geval 'n stuk openbaring van een menschenziel. Hoewel vrijdenker en voorstander van 'n algemeene verplichte openbare volksschool zou ik toch onvoorwaardelijk kunstwerken als deze, en speciaal de beide eerstgenoemde van Josselin de Jong in mijn school of in mijn huiskamer kunnen verdragen.

Zij leveren bovendien het bewijs, dat wij ook in Nederland de kunstenaars hebben, noodig om het idee van 'Nederlandsche Kunststeendrukken' te verwezenlijken. Of er meer zijn? Ik ben overtuigd van wel, als er voldaan is aan twee voorwaarden: 1e de kunstenaars moeten zich klaar bewust zijn welk doel nagestreefd wordt; 2e ze moeten vrij kunnen scheppen. De laatste eisch geldt natuurlijk altijd bij het werk van een kunstenaar. Deze wil in zijn werk zijn eigen ziel, zijn eigen gedachten neerleggen. Hij wil de natuur en de menschen geven zooals *hij* ze ziet. Hoe zal hij nu waarlijk zijn kunst openbaren, als hij de gedachten van anderen te vertolken heeft? Heeft hij deze tot zijn eigen, geestelijk eigendom gemaakt, dan is toch aan den eisch voldaan. Daarom hebben de meesterwerken der wereldliteratuur ook altijd meesterlijke vertolkingen in beeld gevonden. De gedachten van een Shakespeare, Goethe, Schiller, Heine, de Cervantes, e.a. konden en kunnen door beeldende kunstenaars in eigen wezen zijn opgenomen, en nu op hùn manier opnieuw geopenbaard worden. Zoo hebben ook kunstenaars van verschillende naties den Bijbel meesterlijk geïllustreerd. Maar hoe zal het laffe, smakelooze maakwerk van dezen of genen schrijver een kunstenaarsziel kunnen inspireeren? Wordt zijn scheppingskracht niet verlamd door gemis aan scheppingsvreugde? En kan een kunstenaar zonder deze werkelijke kunst leveren? Ik geloof van niet, en daaraan schrijf ik het toe, dat zelfs kunstenaars als Josselin de Jong, Bauer, Toorop, Wenckebach e.a. zoo weinig artistiek illustratie-werk geleverd hebben. Ze kònden niet met liefde bij dien arbeid zijn, wijl de

tekst hen koud liet, en allen kunstijver eerder uitdoofde dan opvlamde.

Illustratie-werk moet kunstwerk zijn, maar daarvoor moet de kunstenaar zichzelf kunnen geven.

Laat onze kunstenaars vrij, om ons land en zijn bewoners, ons volksleven, onze natuur, onze geschiedenis in beeld te brengen, dan houd ik me ervan overtuigd, dat ook wij voldoende materiaal zullen krijgen voor de uitgaven van Nederlandsche kunstplaten voor school en huis, of 'n Nederlandsch prentenwerk in den geest der Oostenrijksche ‘Bilderbogen’. Dat we dat echter eerst zullen verkrijgen, als de kunstenaars weten, dat ze ook voor hunnen arbeid op belooning kunnen rekenen, spreekt vanzelf. In Duitschland is het tot stand gekomen zonder regeeringshulp, alleen door 't initiatief van eenige uitgevers. Wanneer hier geen uitgever 't aandurft, dan dient de regeering aan te sporen. Zouden echter uitgevers als Sijthoff, Scheltema en Holkema, ‘Elsevier’, v. Holkema en Warendorf - om van de uitgevers dezer Studies niet te spreken - of anderen de zaak niet kunnen aanpakken?

Hoewel geen Nederlander, heeft Cassiers vele prachtige lithografieën geleverd met motieven aan 't Hollandsche boeren- en visschersleven ontleend. Al zijn werk munt uit door een frissche, aantrekkelijke kleuren-compositie, waardoor het in hooge mate dekoratief werkt. Jammer echter, dat de teekening niet altijd even karaktervol is, ja soms erg stijf, zooals b.v. op de ‘Marché au fromage’. Voor wandversiering in scholen zijn geschikt ‘Au bon vieux temps’; ‘Marché au poissons’; ‘Ferme en Zélande’; ‘Marken’; ‘Laiterie’; ‘En Hollande’. In 't bijzonder voor zulke scholen, die op 't platteland liggen. De prijs van *ƒ*7.50 per stuk is wel wat hoog. Voor Nederland is de uitgever W. de Haan, te Utrecht. Men hoede zich voor de vele afschuwelijke navolgingen in dit genre, waar-

mee de boek- en kunsthandel overstroomd wordt.

Naast deze werken van oorspronkelijke kunst komen thans in aanmerking voor wandversiering *reproducties* van kunstwerken, in de eerste plaats der schilderkunst.

Hebben zulke reproducties recht van bestaan in de aesthetische opvoeding? Voor menschen, die in de gelegenheid zijn de oorspronkelijke kunstwerken zelve te zien, wellicht niet. Maar voor die weinigen behoeven we niet te schrijven, hen behoeven we niet te helpen. De overgroote massa der menschen *moet* zich wel behelpen met reproducties. Dat zulke in het bereik van zoovelen mogelijk komen is dus een zaak van groot, algemeen belang. Tot voor weinige jaren was het voor de massa der arbeiders en zelfs der burgerij haast 'n zaak der onmogelijkheid een reproductie van 'n schilderij, die zelve ook 'n kunstwerk is, in smaakvolle lijst als wandversiering te hebben, wijl een prijs van 20-40 en meer gulden voor hun beurs te hoog was. En voor minder dan 15 à 20 gld. voor de plaat alleen kon men geen goede photogravure of staalgravure koopen. Zulke prijzen dwongen de menschen zich te vergenoegen met de smakelooste, alle kunst missende reproducties, of namaaksels van kunstwerken.

Gelukkig begint daarin eenige kentering te komen. Aan den eenen kant werden de fotografische kunsten volkomener, en maakten werkelijke kunst-reproducties goedkooper, aan den anderen kant vereenigden zich kunstvrienden, om zulke reproducties tegen 'n prijs te doen maken, dat 'n massa kunstlievende menschen ze nu ook zelf in bezit konden krijgen. Ik moet hier iemand noemen, aan wiens onvermoeid werken gedurende bijna 20 jaar reeds, het vooral te danken is, dat in Duitschland de zin voor ware kunst - oude en moderne - in wijde kringen is doorgedrongen en ontwikkeld, en wien het tevens gelukt is werkelijk goede reproducties van de heerlijkste kunstwerken in den handel te doen brengen tegen een prijs, die ze zelfs in de woningen der weinig bemiddelden laat komen. Die

man is de dichter Ferdinand Avenarius uit Dresden, die het eerste verkreeg door middel van het tijdschrift *Kunstwart*[1] en het laatste tot stand bracht met de *Meisterbilder, Kunstwart-Mappen* en *Vorzugsdrucken*. Onder de laatste vinden wij eenige prachtige reproducties in photogravure van bekende meesterwerken tegen 'n bijzonder lagen prijs. Voor wandversiering noem ik Ruysdael: 'Het jodenkerkhof'; Rembrandt: 'De Nachtwacht' (55 × 74); Holbein: 'Portret v. Erasmus'; Leonardo da Vinci: 'Het Avondmaal'; Raffael: 'Sixtinische Madonna'; Dürer: 'Portret v. Imhoff'; Tizian: 'Zinsgrosche'. Deze zijn allen 55 × 74 c.M. en kosten slechts 3 Mark per stuk, terwijl men vroeger voor zulke uitgaven wel *ƒ*10 of meer betalen moest.

(N.B. Over *Meisterbilder* en *Kunstwartmappen* later meer.)

Wat wij echter in Nederland in de eerste plaats noodig hebben is: onze eigen kunst aan het volk, dus ook aan de jeugd te geven. Als wandversiering is 't allermooiste wat we op 't oogenblik hebben de groote photogravures van nieuwe en oude meesters, uitgegeven door Scheltema en Holkema te Amsterdam. Ze zijn bijzonder fijn uitgevoerd in voldoende grootte (Plaatgrootte c.a. 78 × 105 c.M. beeldgrootte c.a. 45 × 66 c.M.), en brengen ons b.v. Israëls: 'Kinderen der Zee', 'Na den storm'; van J. Maris: 'Dordrecht', 'Overschie', 'Strand bij Scheveningen', 'De twee molens', 'Moe gewaakt' e.a.); van A. Neuhuys: 'Bij de wieg', 'Moederliefde' Wel kosten ze *ƒ*12.50 per stuk. Wanneer men echter bedenkt dat voor een dergelijke uitgave aan honderden kinderen de schoonheid der kunst geopenbaard wordt, dat daardoor tevens in hen 'n edele, reine kunstzin wordt aangekweekt, dan verzekert zich de gemeenschap door een zoo luttele uitgave, 'n duizendvoudige vrucht. De prijs voor zulke heerlijke photogravures zou zeker nog wel geringer worden, indien de uit-

1) 'Kunstwart', Halbmonatschrift für Kunst en Litteratur. Per jaargang van 24 geïll. afl. à 48 blz. 14 Mrk. München, Callwey.

gevers op 'n grooteren afzet konden rekenen. De gemeenschap, als de koopkrachtigste van allen, diende hier 'n goed voorbeeld te geven. Wanneer zij daarmee begon en de school met artistieke wandversieringen voorzag, dan zou de daarin verkeerende jeugd, tot man of vrouw gerijpt, zeker later eigen woning ook alleen met werkelijke kunst willen versieren. En dan zou door de grootere navraag de prijs ook wel verminderen.

Ook thans hebben we al goedkoopere reproducties van meesterwerken, zij 't ook in kleinere afmetingen. Eveneens door Scheltema en Holkema worden photogravures naar de meest beroemde schilderijen van oude meesters in den handel gebracht. Ze zijn met rand 73 × 95 c.M. (plaat alleen: 55 × 45 c.M.) groot en kosten *f* 9. Rembrandt, Ruysdaal, Hals, Wouwerman, Rubens e.a. zijn vertegenwoordigd. Ook deze verdienen de warmste aanbeveling.

Een zeer aanbevelenswaardige uitgave zijn S*eemann's Wandbilder*, 200 *Meisterwerke der bildenden Kunst* (Leipzig, E.A. Seemann). In groot-formaat, 78 bij 60 van het papier en 60 bij 50 c.M. van het beeld, geven ze in voortreffelijken lichtdruk reproducties van schilderijen, beeldhouwwerken en bouwwerken van ouderen en nieuweren tijd. Door de grootte zijn ze in scholen uitstekend te gebruiken. Zóó mooi als photogravures zijn ze natuurlijk niet, kunnen ze ook niet zijn. Nu dienen ze ook in de eerste plaats als leermiddel bij 't onderwijs in de geschiedenis. Vele platen verdienen daarnaast echter ook in aanmerking te komen voor wandversiering in de school. De geheele serie is verschenen in 20 aflev. elk met 10 platen voor 15 Mark de aflevering. Elke plaat afzonderlijk kost 3 Mark. De uitgever zendt gaarne een Catalogus der heele verzameling.

Meesterstukken der Schilderkunst[1], een verzameling van meesterlijke photogravures naar beroemde schilderijen uit openbare museums en particuliere

1) Uitgegeven door de firma 'Elsevier' te Amsterdam.

verzamelingen (beeldgrootte 26 bij 35 c.M.; papier-grootte 38 bij 50 c.M.). De fijnste bijzonderheden worden prachtig in deze reproducties, die in hun soort zelf kunstwerken zijn, weergegeven. Ze vormen in lijst een voorname wandversiering. Voor hoogere burgerscholen e.d. zeer geschikt. In de volksschool konden enkele onzer oude meesters zeer wel gebruikt worden. De geheele collectie verschijnt in 24 afl. à *f*2. Elke afl. bevat 3 photogravures met tekst van Dr. C. Hofstede de Groot. Het is natuurlijk niet te verlangen, dat één school de geheele verzameling in bezit hebbe. Heel goed zou ze bestemd kunnen worden ten gebruike op 'n aantal scholen, zòò dat er om 't jaar b.v. een uitwisseling plaats vindt. Op die manier zouden dus de kosten per school zeer gering worden. En waarlijk *f*2 voor 3 ‘Meesterstukken’ of *f*48 voor de 72 stuks is eigenlijk een *zeer* geringe prijs.

Seemann's farbige Kopieen zijn fotografische reproducties in kleurendruk van bekende schilderijen. Wat men tegenwoordig door middel van den ‘drie-kleurendruk’ tot stand kan brengen, toonen ons deze reproducties, die werkelijk verrassend mooi in hare werking zijn. Kan men de wonderbare schoonheid der werken van alle groote meesters der schilderkunst onmiddellijk op zich laten werken, hoe bevoorrecht moet men zich dan niet voelen. Voor de honderdduizenden echter, wien dit genot nimmer te beurt zal vallen, is het zeker reeds een heerlijk genieten in zùlke nabootsingen als deze ‘farbige Kopieen’ zijn. Voor kleinere ruimten, aan kleine wandvlakken 'n prachtige versiering, b.v. Rembrandt: ‘De Nachtwacht’; Claude Lorrain: ‘Landschap’; Rembrandt: ‘Saskia’; Hans Thoma: ‘Kinderreigen’; e.a. Elke plaat kost 6 Mark. Formaat verschillend. (Uitgave van E.A. Seemann te Leipzig.)

Een goedkoope wandversiering vormen vele

groote fotografieën in onveranderlijke platina-uitvoering, die de *Neue Photogr. Gesellschaft* in Berlin-Steglitz uitgeeft van klassieke werken der bouw-, beeldhouw- en schilderkunst. In folio-formaat van ± 42 bij 56 c.M. kosten ze slechts 3 1/2 Mark onopgeplakt. Voor lagere scholen zijn er enkele zeer mooie bij o.a. 'n kinderportret van van Dijck. Voor middelbare scholen is de keus grooter, vooral onder de prachtige foto's der antieke beeldhouwwerken. Een catalogus met 21 verschillende foto's kost 50 Pfn.

Wandversieringen in scholen in het buitenland.

Men meene nu niet, dat het een buitensporige eisch is, te verlangen, dat onze schoollokalen uit doffe, muffe leerplaatsen herschapen worden in vroolijke, mooi ingerichte woonvertrekken, waar de jeugd naast 'n verrijking van zijn verstand, ook een veredeling van zijn kunstzin ontvangt. In het buitenland wordt sinds jaren ijverig gewerkt op dit gebied. Wie daarover meer weten wil, beveel ik ter studie aan een boekje van Dr. M. Spanier, getiteld *Kunstlerischer Bilderschmuck für Schulen*[1)] dat in Duitschland een zeer grooten invloed gehad heeft.

Het is er nog zeer verre van af, algemeen te zijn; zelfs in de weinige groote steden zooals Dresden, Leipzig, Berlijn e.a. waar de gemeente of het onderwijs-ministerie een som beschikbaar heeft gesteld voor de wandversiering met platen in lijst, betreffen het nog maar enkele scholen. Maar voortdurend breidt het zich uit. En niet alleen de overheid stelt geld ter beschikking, ook rijke kunsten schoolvrienden doen het. Met een beetje goeden wil, en wat publieke en private offervaardigheid kon in Nederland ook een begin gemaakt worden. Zou het geld nuttiger besteed zijn, dan door honderdduizenden kinderen een groote vreugde te ver-

1) III Auflage. 1.40 Mrk. Leipzig, R. Voigtländer.

schaffen en tevens in hen den grondslag van een edelen kunstsmaak te leggen?

Hoe brengen wij de kunst onder het volk?

Na al 't voorafgaande behoeft het geen nader betoog, dat de aesthetische kultuur een aanvang dient te nemen bij het kind. En wijl het huisgezin van heden in de allermeeste gevallen niet, of tenminste in hoogst geringe mate, in staat is te voldoen aan de eischen eener aesthetische opvoeding, zoo is het de plicht der gemeenschap die taak op zich te nemen door middel harer openbare lagere en middelbare scholen. Deze moeten door haar bouw en inrichting, stukadoor- en schilderwerk reeds aesthetisch kunnen werken, en tevens door wandversieringen nog meer dat doel trachten te bereiken. Waar ik in de voorgaande hoofdstukken een reeks van drukvoortbrengselen genoemd heb, die voor dit doel in aanmerking kunnen komen, was 't volstrekt niet mijn bedoeling, elke school met zooveel te versieren. In tegendeel, weinig is beter dan veel. In elke klasse eenige, liefst omlijste kunstplaten is voldoende. Zoodoende krijgt elk kind in verloop van zijn schooltijd reeds veel moois te zien. En nòg meer, wanneer er tusschen verschillende scholen 'n uitwisseling van wandversiering plaats heeft, b.v. elk kwartaal of elk half jaar. Dan bereikt men met de minste kosten den grootsten uitslag. Een groote keus - en te groot is zij nog lang niet - is echter noodig, om aan veler behoeften te kunnen voldoen. Wat voor klassen met leerlingen van 13 jaar en ouder aanbevelenswaardig is, past nog niet voor de klassen der kleintjes. Stadsscholen zullen vaak andere eischen stellen dan dorpsscholen. Steeds zal het onderwijzend personeel der school eerst zorgvuldig moeten overwegen, wat voor *zijn* school het beste is.

Zeer veel zou ook gedaan kunnen worden door de besturen van inrichtingen als ‘Ons Huis’ te Amsterdam, van openbare leeszalen en gestichten van allerlei aard, van werklieden- organisaties als de A.N.D.B., die een eigen gebouw hebben. Die konden ook de verschillende lokalen hunner gebouwen gaan versieren met goede, artistieke platen in lijst. Ik wil niet zeggen, dat er niets gedaan is van dien aard, maar wel, dat het nog zeer onvoldoende is. En waarlijk de kosten behoeven niet zoo heel groot te zijn. Hoeveel jaren blijven de lijsten niet goed. En wat de platen betreft, ik heb nu eene heele reeks genoemd, die niet zeer duur is. Om het doel: de aesthetische ontwikkeling der bezoekers te bevorderen, dient men dan alleen van tijd tot tijd de platen te vervangen door andere. Maar de eerst gebruikte zijn daarom nog niet onbruikbaar. Na een paar jaren kunnen ze opnieuw van dienst en nut zijn. Nog eens: met veel goeden wil en eenig geld kan hier veel goeds gesticht worden.

Naast deze artistieke wandversiering is echter nog iets anders noodig, n l. een meer innige beschouwing van kunst door middel van prentenboeken en platen in handig formaat.

In elke school moest een bibliotheek zijn, niet alleen met lectuur voor de oudere leerlingen, maar ook met zuiver kunst-plaatwerken voor *alle* leerlingen. De kinderen der laagste klasse moeten de artistieke prentenboeken, die ik besproken heb, kunnen zien en genieten. Slechts zeer weinigen onder hen zullen ooit zulke dure boeken ten geschenke ontvangen. Waarom zou de school er niet voor zorgen de anderen gelukkig te maken? Wat zou dat kosten voor elke school, of voor 2 à 3 scholen te zamen, de heerlijke prentenboeken van 'n Crane, en speciaal zijn sprookjesboeken, van Kreidolf, de Monvel, Job, Hoytema, Wenckebach e.a. aan te schaffen? Bij zorgvuldige behandeling duren ze tien en meer jaren en kunnen honderden kinderen genot schenken, waaraan zij eigenlijk veel

meer hebben, dan aan de spoedig vergeten kennis van jaartallen, dorpen, rivieren, gebergten enz.. Bij wijze van belooning kon men ouderen leerlingen zulke prentenboeken eenige dagen mee naar huis geven; dat zou ook den kunstzin bij de ouders ontwikkelen en tevens helpen, hen ervan af te brengen, bij verjaardagen of St. Nicolaas hun kinderen de gewone, afschuwelijk leelijke prentenboeken te geven. Zijn ze niet rijk genoeg iets *moois* te koopen, dan zullen ze des te eerder nalaten daarvoor het leelijke te nemen, als ze weten, dat hun kinderen op school 'n vergoeding vinden. En hoe meer het verlangen naar het werkelijk mooie groeit, hoe eerder dit komt, en - hoe goedkooper het te krijgen zal zijn. Ook voor prijsuitdeelingen, enz. moest men meer kunstwerken aankoopen. Die zijn van blijvende waarde.

Hoewel niet direct met de school in verband staande, wil ik hier op een ander middel wijzen, hoe de kunst onder het volk gebracht kan worden.

Honderden van lees- en volksbibliotheken, leeskringen en leesgezelschappen beijveren zich de werken van romanschrijvers en dichters bekend te maken. Rijp en groen - en 't laatste overwegend - wordt aangeboden. Groote sommen gelds worden daarbij jaarlijks verspild aan allerlei tuig, dat bovendien het geestelijk peil der lezers eer omlaag trekt, dan verheft.

Wat wordt er echter gedaan om de werken der beeldende kunstenaars in grooten kring bekend te maken? Niets! zou niet geheel juist zijn. Er is tegenwoordig geen mensch - oud of jong - die niet eens plaatjes en platen te zien krijgt. Dat dit echter in de meeste gevallen met kunst niets gemeen heeft, heb ik reeds aangeduid. Is echter de vraag niet gerechtigd: verdient de beeldende kunst niet evenzeer als de dicht- of toonkunst ons aesthetisch leven te veraangenamen, te veredelen? Het ant-

woord kan niet twijfelachtig wezen. Waarvoor versieren we onze woningen? Waarvoor bezoeken we museums, tentoonstellingen? Waarom wil men alle boeken en bladen illustreeren? Natuurlijk alleen, omdat in elk mensch kunstdrang, of wil men schoonheidsdrang schuilt. Geen andere zin is echter zoo onontwikkeld als de schoonheidszin. En misschien wordt niets zoo stelselmatig in zijn groei belemmerd, ja tegengewerkt, als het schoonheidsgevoel.

Het juist in goede banen te leiden en op natuurlijke wijze te ontwikkelen, zou mede, naast die van de school, ook de taak kunnen zijn van lees- en volksbibliotheken, leeskringen en leesgezelschappen. Naast het uitleenen of lezen laten van *goede* werken der literatuur, konden en moesten zij ook de werken der schoone kunsten in *goede* reproducties ‘uitleenen’. Was dit vroeger misschien niet mogelijk, thans is 't wèl mogelijk, zelfs voor ‘kleine middelen’.

Onze eigen vaderlandsche kunst van heden onder het volk te brengen is het moeilijkst. Betrekkelijk zeer weinig menschen komen ooit in de gelegenheid de oorspronkelijke werken van levende meesters op jaarlijksche kunst-tentoonstellingen te zien. Reproducties van enkele worden gewoonlijk gemaakt, zijn dan echter door den prijs voor ruime beurzen berekend, en ook voor wandversiering bestemd. Nu hebben wij wel een tijdschrift, dat hoofdzakelijk aan de schilderkunst gewijd is en jaarlijks een aantal reproducties van schilderijen, in lichtdruk, fotogravure of ets, brengt, die grootendeels prachtig zijn. Ik bedoel de *Kunst-Kroniek*[1], die veel te weinig ‘gezien’ wordt. Ik zeg ‘gezien’ want de waarde zit geheel in de platen en niet in den tekst, Deze kon m.i. voor zoover hij niet op de platen betrekking heeft, geheel wegblijven. Wanneer de uitgever b.v. jaarlijks 24 reproducties van schilderijen of oorspronkelijke etsen uitgaf in 4 à 6 mappen, alleen met 'n korten, ophelderen-

1) Uitgave van W. Sijthoff te Leiden. Prijs per jrg. van 12 afl. met 24 platen *f* 10.

den tekst, dan kon de prijs verlaagd worden, en zou ik allen bestuurders van bibliotheken enz. toeroepen: abonneert u op de ‘Kunst-Kroniek’ en leent in plaats van een boek ook een map met kunstplaten uit. In plaats van eenigen tijd zich te verpoozen in een roman, leere men zoodoende te genieten van de kunst. En ik ben er van overtuigd, dat dit doel bereikt zàl worden, als men ook werkelijk *schoone kunst* aanbiedt. Natuurlijk, men verwachte van het begin nog niet te veel. Alles moet geleerd worden. Zoo ook dit. In bladen, tijdschriften, vlugschriftjes dient het volk voor 't idee gewonnen te worden. En voor alles beginne men *practisch te handelen*. De ‘Maatschappij tot Nut van 't Algemeen’, inrichtingen als ‘Ons Huis’ en openbare leesbibliotheken konden in de eerste plaats een goed voorbeeld geven. Zooals de ‘Kunst-Kroniek’ thans is, beveel ik haar ook gaarne voor dit doel warm aan; meer nut zou ze m.i. stichten, als ze alleen mooie reproducties van moderne kunstwerken publiceerde, steeds onder de leus: ‘voor het volk is het beste goed genoeg!’ Het is waarlijk meer dan bedroevend, hoe weinig ons volk van eigen vaderlandsche kunst afweet, zoowel der oude als der moderne. Beide zijn in 't buitenland meer bekend en gewaardeerd dan in 't eigen land. En al steekt de *oude* Hollandsche kunst ver boven 't andere uit, toch telt 't tegenwoordig Nederland nog tal van schilders, wier werk gemeengoed van 't tegenwoordig geslacht moest zijn, om zijn bestaan hoogere waarde te verleenen.

Wanneer wij nagaan, wat het buitenland voor bruikbaars aanbiedt, dan moet ik in de allereerste plaats noemen de ‘Meisterbilder fürs deutsche Haus’[1]. Voor zoover ik weet is dit de eerste en tot heden best uitgevoerde poging om de kunst werkelijk

1) Uitgegeven door de ‘Kunstwart-Verlag’. Calwey in München.

onder het volk te brengen. Want tegen een prijs van slechts 15 cents (25 Pfn.) geeft 'n ‘Meisterbild’ een over 't algemeen uitstekende reproductie van een meesterwerk der schilderkunst in een grootte, die haar zelfs tot wandversiering geschikt maakt. Elke plaat is op mooi kunstpapier gedrukt ter grootte van 27 bij 36 c.M.; de afbeelding zelve is maar weinig kleiner. Wanneer men een groot vel blauw-grijs teekenpapier neemt en er 'n passepartout voor 't ‘Meisterbild’ van maakt, dan wordt dit, in een lijst gezet, al een mooie wandversiering. De waarde van deze ‘Meisterbilder’ wordt zeer verhoogd door den tekst van den kunstzinnigen Ferdinand Avenarius. 't Is eigenlijk geen beschrijving van het beeld, maar een geestige ‘causerie’ over den schilder en zijne kunst, die ons de schoonheid beter doet zien en begrijpen. Deze tekst is gedrukt op 't omslag, waarin elke plaat geleverd wordt. Bovendien volgt nog 'n korte levensschets van den kunstenaar. Door deze ‘Meisterbilder’ is reeds in tienduizenden van huisgezinnen de kunst van Dürer, Rembrandt, Hals, Ruysdael, Holbein, Tizian, Raffael, Velasquez en zoovele andere klassieke meesters een beminde huisvriend geworden. Onder de tot heden verschenen 108 ‘Meisterbilder’ is onze Rembrandt met 17 reproducties vertegenwoordigd. Is 't eigenlijk geen schande voor ons, dat Rembrandt in Duitschland meer bekend is geworden dan in zijn eigen land?

Naast deze ‘Meisterbilder’, die elk afzonderlijk te koop zijn, geeft de ‘Kunstwart’ verschillende *Mappen* uit tegen even lagen, ja nog lageren prijs. Zoo b.v. een *Rembrandt*-Mappe met 15 goede reproducties (op de ‘Nachtwacht’ na, die te licht van achtergrond is) benevens afzonderlijken tekst in omslag voor slechts 3 Mark! Waarom heeft nog geen Nederlandsche uitgever deze map voor Nederland uitgegeven met vertaalden tekst? Zouden hier niet duizenden gevonden worden die voor zoo'n prijs hun ‘Rembrandt’ hebben wilden? Zoolang er nog geen Nederlandsche tekst bij te krijgen is

koope men gerust de Duitsche uitgave; de platen zijn welsprekend genoeg. En naast deze Rembrandt-Mappe ook de andere, die alle op gelijke wijze en in 't zelfde formaat als de ‘Meisterbilder’ zijn verschenen: ‘Dürer-Mappe’ (15 reprod. v. 3 Mark); ‘Böcklin-Mappe’ (6 voor 1 1/2 M.); 4 ‘Schwind-Mappen’ (elk met 7 platen voor 1 1/2 M.); 2 ‘Ludwig Richter-Mappen’ (elk met 7 pl. voor 1 1/2 M.); ‘Holbein-Mappe’ (8 pl. voor 2 M.).

Al deze mappen en ‘Meisterbilder’ moesten in leesbibliotheken enz. evengoed voorhanden zijn als goede boeken. De 108 ‘Meisterbilder’ konden vereenigd worden in mappen van 6 stuks, dan kreeg men niet te veel op eens.

Naast de ‘Meisterbilder’ verdienen 't allereerst genoemd te worden de ‘Hauptblätter graphischer Kunst des XV bis XVIII Jahrhunderts’. (Dusseldorf, bij Fischer und Francke). Terwijl de ‘Meisterbilder’ grootendeels reproducties van schilderijen zijn, krijgen we in de ‘Hauptblätter’ alleen uiterst getrouwe reproducties van houtgravures, kopergravures en etsen; de laatste in de oorspronkelijke grootte, op licht-grauw karton geplakt. Ze zijn zelfs in hun aesthetische werking mooier dan dezelfde reproducties bij de ‘Meisterbilder’. En de prijs bedraagt ook slechts 25 Pfn. per plaat. Op de rugzijde van 't karton is 'n korte biographische noot gedrukt. Tot heden verschenen 150 nrs., die tezamen een heerlijk ‘Prentenkabinet’ vormen, waarin men o.a. vindt: 25 Rembrandts, 40 Dürers, 8 v. Ostades. Verder zijn vertegenwoordigd Hans Burkmaier, Cranach, v. Berchem, Dusart, Moreau en vele anderen.

De 20 mooiste Rembrandts zijn vereenigd in een artistieke portefeuille en kosten daarin 6 Mark.

Hetzelfde kan men doen met ‘Alte Meister’[1)], een verzameling van reproducties van klassieke meesterwerken der schilderkunst uit alle europeesche museums. Ze zijn in drie-kleurendruk uitge-

1) Uitgegeven door E.A. Seemann te Leipzig.

voerd, waarin echter alle tonen en halftonen van het origineel meesterlijk kunnen worden weergegeven. Natuurlijk bereikt men niet bij alle reproducties hetzelfde resultaat. Hoe meer het origineel 'verkleind' wordt, hoe minder alle fijnheden tot haar recht kunnen komen. Maar hoe getrouw men met zulke reproducties een schilderij in al haar kleuren kan weergeven bewijzen deze 'Alte Meister' schitterend. Ze zijn ca. 12 × 16 c.M. groot en gevat in een passe-partout van grijs karton met gouden rand ter grootte van 22 1/2 × 29 c.M. en worden uitgegeven in albums van 8 stuks, voor 5 Mark per album. Tot heden zijn naar ik meen 15 albums verschenen, die reproducties geven van schilderijen uit de musea van Amsterdam, Berlijn, Parijs, Dresden, München, Londen, Weenen, Florence, Rome, Madrid e.a.

Als een voortzetting van deze 'Alte Meister' verschenen bij E.A. Seemann 'Hundert Meister der Gegenwart', 100 reproducties in drie-kleurendruk van levende Duitsche schilders in 20 afleveringen à 2 Mark. Elke aflev. bevat 5 reproducties ca. 17 bij 28 c.M. op grijs papier (23 × 36 c.M.) geplakt met afzonderlijk gedrukten tekst.

Een vervolg hierop is de in dit jaar begonnen uitgave der 'Meister der Farbe', die op gelijke wijze uitgevoerde reproducties geeft van levende meesters uit alle landen. Deze uitgave verschijnt ook met Nederlandschen tekst bij A.W. Sijthoff te Leiden onder den titel van 'Moderne Kunst' in afleveringen van 6 platen tegen den uiterst lagen prijs van ƒ1.25 per aflevering. In de eerste afleveringen vindt men o.a. zeer mooie reproducties van Jan Veth: 'Een meisjeskop'; Albert Neuhuys: 'Een gezellig plaatsje'; Th. Schwartze: 'Amsterdamsche Weezen'; W. Maris: 'Landschap'. Dit zeer goedkoope 'Schilderijen-Museum' moest in alle volksbibliotheken uitgeleend worden.

Etsen zijn altijd nog al duur geweest. Door de 'Gesellschaft für vervielfältigende Kunst' in Weenen is echter een uitgave van etsen in den handel

gebracht, waarop ik in 't bijzonder de aandacht vestig. Onder den titel van ‘Hausschatz älterer Kunst’ geeft zij uit 100 etsen (30 × 40 c.M.) naar schilderijen van Rembrandt, Hals, Rubens, v. Dijck, Wouwerman, Terborch, Potter, Ruysdael en vele anderen (de oude Hollandsche school is zèèr goed vertegenwoordigd) in afleveringen van 5 stuks, à 3 Mark per aflevering. Het zijn zeer mooie, grootendeels zelfs uitstekende etsen van W. Unger, Bürkner, Halm, Hecht, Krauskopf e.a. Dit prachtwerk kon in honderden exemplaren door bibliotheken en leesgezelschappen aan duizenden en tienduizenden Nederlanders uren van kunstgenot schenken, en hen hunne groote mannen uit 't verleden leeren liefkrijgen.

Bij dezelfde firma verschijnt, op gelijke wijze uitgevoerd, een ‘Hausschatz moderner Kunst’ (in 20 aflev. à 3 Mark), 100 etsen naar schilderijen van Böcklin, v. Kaulbach, v. Uhde, v. Schwind, Defregger, Liebermann, en vele anderen.

Bij de firma Scheltema en Holkema te Amsterdam zijn vroeger twee magnifique etswerken verschenen nl. ‘Moderne Hollandsche Etsers’ door Ph. Zilcken. 40 Photogravures van etsen van Bauer, Israëls, J. en M. Maris, Mauve, Mesdag, Jan Veth e.a. De prijs van *ƒ*27.50 voor den gewonen druk maakte de aanschaffing voor velen onmogelijk. Zou genoemde firma ze niet kunnen herdrukken en ze tegen minderen prijs opnieuw uitgeven, op de wijze van de ‘Hausschatz älterer Kunst’? En evenzoo ‘Hollandsche Prentkunst’ onder red. van Roland Holst en Veth, waarvan de prijs: *ƒ*15 voor 10 etsen, ook verlaagd moest worden? De ‘Gesellschaft’ in Weenen gebruikt daarvoor haar vroeger reeds gebruikte, maar nog niet verbruikte chliché's van het prachtige tijdschrift ‘Die graphischen Künste’, dat zij uitgeeft.

En als de firma v. Holkema en Warendorf dat eveneens deed van 't kostbare etswerk van Willem Steelink: ‘Oude kunst in Nederland’, dan behoefden wij niet zooveel meer uit het buitenland te betrekken.

Bij de bespreking der ‘Kunst-lithografieën in kleuren’ voor wandversiering wees ik op de sterke gevoelswerking, die zulke kunstwerken uitoefenen. Ons oog wordt, evenals in de natuur, ook in de kunst machtig door de kleur aangetrokken. In de lithografie vindt nu de kunstenaar zelf gelegenheid met kleuren te werken en een betrekkelijk groot aantal afdrukken van zijn werk te verkrijgen.

De duitsche uitgevers Fischer und Francke geven een reeks mappen uit, elk met vier ‘steendrukken in kleuren’ van één kunstenaar[1)], met begeleidenden tekst in omslag. De prijs van elke map met 4 litho's (29 × 34 c.M.) is 2.50 Mark, 'n prijs, die velen particulieren en zeker niet bibliotheken en leeskringen behoeft te weerhouden, zich te abonneeren. De verschenen afleveringen brengen platen van Heinrich Otto: ‘Im Dorfe’; Erich Nikutowski: ‘Vom Rhein’; Frits von Wille: ‘Aus der Eifel’, waaronder men menig mooi stemmingsvol blad zal vinden. Het komt er vooral op aan - dit kan niet genoeg herinnerd worden - te leeren *zien*. Onze oogen zijn door het zien van een overvloed van smakelooze producten misvormd geworden, waardoor ze in vele gevallen *werkelijke kunst* niet meer kunnen opnemen. Dit moet weer geleerd worden aan de kunst zelve. Echte schilderijen en echte kunst-lithografieën zijn daarvoor in de eerste plaats van noode. De ‘Steinzeichnungen deutscher Maler’ bieden ons al veel schoons, al staan niet alle op gelijke hoogte van inhoud en uitvoering. De volgende afleveringen met platen van Ernst Liebermann, Frans Stassen, Barlösius e.a. beloven veel interessants.

Bij dezelfde uitgevers Fischer und Francke in Düsseldorf verscheen eenige jaren geleden een eigenaardig, mooi kunstwerk, waarop ik hier ook de aandacht vestigen wil. Het heet ‘Teuerdank’ en heeft levende kunstenaars in de gelegenheid

1) ‘Steinzeichnungen deutscher Maler’. Herausgegeben von Wilhelm Schäfer.

gesteld, hun stemmingen en fantazieën, hun natuurbeschouwing en hun idealen, in beeld te brengen. Zoo bevat elke aflevering 10 à 12 zwarte teekeningen van één kunstenaar, in een prachtig in kleuren gedrukt en geïllustreerd omslag. Er zijn zoo 30 afleveringen verschenen à 1.50 Mark; van de meewerkende kunstenaars noem ik: Ernst Liebermann: ‘Allerlei Wetter’, ‘Aus deutscher Märchenwelt’, ‘Die Poesie der Landstrasse’; Frans Stassen: ‘Faust’, ‘Göthe’; Erich Kuithan: ‘Träume und Erinnerungen der Kindheit’; Herman Hirzel: ‘Stimmungen’, ‘Rügen’, ‘Leuchtende Tage’; e.a.

Van groote kunst- en kultuurhistorische waarde zijn de ‘Meisterwerke’ in fraaie kunstdrukken die de uitgever Frans Hanfstaengl in München uitgeeft van de voornaamste europeesche musea. Elk deel (19 × 26 c.M.) is aan één museum gewijd en geeft uitmuntend uitgevoerde autotypieën van de voornaamste schilderijen, op kunstpapier gedrukt, en gerangschikt naar de verschillende scholen. Elk deel bevat tevens van bevoegde hand een korte inleiding. Verschenen zijn: ‘Meisterwerke des Rijksmuseums zu Amsterdam’ (208 pl. 12 Mrk. geb.); id. der ‘National Gallery zu Londen’ (222 pl. 12 Mrk. geb.); id. der ‘Königl. Gemälde-Gallerie zu Dresden’ (223 pl. geb. 12 Mrk.); id. ‘des Mauritshaus im Haag und Gemälde-Gallerie in Haarlem’ (125 pl. 9 Mrk. geb.); id. ‘der Alten Pinakothek zu München’ (230 pl. 10 Mrk. geb.).

Juist de deelen, die voor ons 't interessantst zijn, die van de museums in Amsterdam en den Haag, geven ook de best uitgevoerde foto's. In beide is de inleiding met groote bewondering voor onze kunst door een Duitscher geschreven. Laten de Nederlanders toonen dat zij in kunstsmaak voor hem niet onder doen, door zich deze prachtige boeken aan te schaffen. Behalve 't vroeger genoemde ‘Rijks-Museum’ van Allert de Lange, hebben wij niets dergelijks.

Wil men een grootere en inniger kunstwerking ontvangen, dan koope men de onveranderlijke

‘Pigmentdrucke’ d.z. oorspronkelijke fotografieën naar de schilderijen, die bij Frans Hanfstaengl verschijnen, tegen 1 Mark per stuk; formaat ± 21 × 26 c.M. onopgeplakt. De keuze is ontzaglijk groot. Het beste is, eerst een geïllustreerde ‘Verlags-Katalog’ te bestellen, om daaruit te kiezen.

De ‘Neue Photogr. Gesellschaft’ in Berlin-Steglitz geeft 'n uitgebreide collectie onveranderlijke platina-fotografieën uit, in prachtige scherpe uitvoering, van klassieke werken der bouw- en schilderkunst. De prijs bedraagt slechts 50 Pfn. (bij 12 en meer stuks 40 Pfn.) voor 't normaal-formaat van 19 × 24 1/2 c.M. Dit is 'n prijs, waarvoor zelfs bij kleinere geldmiddelen tal van bibliotheken nog kleine albums van 10 à 12 stuks kunnen aanleggen, om hare bezoekers iets van de klassieke schoonheid van Rome, Napels, Florence, Venetië enz. te laten genieten. De catalogus dezer collectie kost 50 Pfn.

De ‘Deutsche Verlags-Anstalt’ in Stuttgart is onlangs begonnen met 'n hoogst interessante uitgave. Bij haar verschijnt n.l. een reeks ‘Klassiker der Kunst’, die ons in de gelegenheid stellen, grondig 't werk van een bepaalden schilder te leeren kennen. Elk deel bevat alleen reproducties (in autotypie) der schilderijen van één meester. Daardoor leeren wij dezen nu veel beter kennen, èn in zijn ontwikkelingsgang, èn in den spiegel van zijnen tijd. Alle schilderijen zijn naar tijdsorde gerangschikt met opgave der grootte en plaats, waar ze te vinden zijn. Een uitgebreid register vergemakkelijkt het zoeken, en elk deel wordt ingeleid door een biografie van den kunstenaar. Tot heden zijn verschenen, alle in 't zelfde formaat (18 × 26 c.M.) en keurig, voornaam gebonden: Raffaël met 202 platen, 5 Mark; Rembrandt, 405 platen met 36 blz. tekst van Adolf Rosenberg, prijs 8 Mark; Tizian met 230 platen, 6 Mark; Dürers's Gemälde, Stiche und Holzschnitte in 447 Abb., mit Text von Dr. V. Scherer, 10 Mrk; Rubens' Gemälde in 551 Abb. mit Text von Ad. Rosenberg, 12 Mrk; Velasquez' Gemälde: 146

platen, 6 Mrk. Het is hoogst interessant deze werken te bestudeeren en met elkander te vergelijken. De middeleeuwen worden ons hierin zichtbaar gemaakt. En des te beter, wanneer ook de in voorbereiding zijnde werken over Michel Angelo, Murillo, Holbein, v. Dijk e.a. voor ons zullen liggen.

Openbare bibliotheken en lees- (dan ook kunst-)-kringen zouden hier voor betrekkelijk weinig geld de kunst van vroeger binnen het bereik van velen kunnen brengen.

Onlangs is ook in Parijs een kunstuitgave verschenen, die door haar lagen prijs 'n groote verbreiding kan verkrijgen en dit ook ten volle verdient. Het is de eenige uitgave, voor zoover mij bekend is, waardoor ook de Fransche kunst op waardige wijze bij ons bekend kan worden. Het is de ‘Port-Folio d'Art’ (Paris bij R. Baschet) die in afleveringen (32 × 34 c.M.) verschijnt, elk 8 reproducties (in één of meer kleuren) bevattende, geplakt op matgroen papier - dat de plaat prachtig laat uitkomen -, zonder tekst. De prijs van elke aflev. is slechts 1 1/2 franc.

Van tijdschriften, die geheel aan de kunst gewijd zijn en door hun prijs binnen 't bereik van velen, en zeker van bibliotheken kunnen komen, noem ik: ‘Onze Kunst’, jaarlijks 12 aflev. voor *f* 9 (bij L.J. Veen te Amsterdam). Elke aflev. bevat een studie over kunst, kunstberichten, benevens talrijke prachtig uitgevoerde reproducties van kunstwerken. De beste namen van Zuid- en Noord-Nederlandsche kunstenaars telt men onder de medewerkers.

‘Das Museum’, eine Anleitung zum Genuss der Werke bildender Kunst. (Berlin, W. Spemann.) Van dit tijdschrift, dat reeds zijn 9^{en} jaargang begon, verschijnen jaarlijks 20 afleveringen à 1 Mrk. Elke aflev. bevat interessante, geïll. bijdragen over kunst, benevens 8 aparte op kunstdrukpapier gedrukte mooie platen, meest reproducties van schilderijen, etsen enz., maar ook van voortbrengselen der kunstnijverheid. Een zeer aanbevelenswaardig tijdschrift, dat onder zijn talrijke, bekwame

medewerkers ook Jan Veth voor Nederlandsche kunst heeft.

Om nu weer tot de school terug te komen. Van de hierboven genoemde plaatwerken zijn niet alle voor de volksschool geschikt. Voor bibliotheken van middelbare en kweekscholen zeer zeker wel. Ook in onderwijzersbibliotheken behooren ze. Voor de volksschool en herhalingsschool, natuurlijk voor de oudere leerlingen alleen, zou ik aanbevelen: een keuze uit de ‘Meisterbilder’ en de ‘Meesterstukken der Schilderkunst’. Verder de ‘Meisterwerke des Rijksmuseum zu Amsterdam’ en: ‘id. des Mauritshuis im Haag’. ‘Rembrandt’, uit de ‘Klassiker der Kunst’, ‘Hausschatz älterer Kunst’. Uit de ‘Teuerdank’ de afleveringen 1, 2, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 20, 24 en 25.

Dat kost veel geld, zal men zeggen. Natuurlijk kost 't geld. En veel? M.i. zeer weinig, wanneer men het groote nut nagaat, dat de gemeenschap er van trekt. Dan kan men zeggen: geen kapitaal belegt de gemeenschap voordeeliger, dan de som, besteed voor de aesthetische opvoeding der jeugd.

Naschrift.
Het jaar 1904.

We gaan vooruit, maar - uiterst langzaam. Dit bewees de boekenmarkt van het jaar 1904. Sinds 't voorgaande geschreven werd, is er weer een jaar voorbij gegaan, waarin de nooit rustende pers ons duizenden en duizenden smaakbedervende of onbeduidende prentenboeken heeft toegeworpen, waarin echter ook diezelfde pers ons eenige - zij 't ook 'n klein aantal - producten geschonken heeft, welke veel beloven voor de toekomst. Oorspronkelijk Nederlandsch werk is er zeer weinig bij. v. Looy (Amsterdam) en Brusse (Rotterdam) gaven samen uit ‘Op en aan 't Krabbellaantje met prentjes van J.B. Heukelom (prijs *ƒ*1.25) en ‘Uzeltje’, een prentenboek geteekend door Cornelis Veth (prijs *ƒ*1.25).

Heukelom heeft heel mooi werk geleverd; allerlei

schetsjes van ‘Op het IJs’, meest enkel figuren, die echter prachtig van teekening en kleur zijn, en terstond bij den beschouwer 't heele tooneel van de ijsbaan voor den geest zullen roepen. Ook 't kind zal er zich dadelijk in thuis gevoelen. De weinige platen, waarop de figuren in hun omgeving geplaatst zijn, geven zeer mooi 't winterlandschap weer. Je voelt er 'n winterstemming in. Dit boek behoort tot 't allerbeste wat we op 't oogenblik aan oorspronkelijk Nederlandsche prentenboeken rijk zijn.

Van ‘Uzeltje’ kan ik helaas niet 't zelfde getuigen. De teekenaar brengt 't verhaal van 't boerenmeisje, dat niet naar school wilde, in beeld: in één- en meerkleurige platen. Onder de laatste vindt men eenige b.v. 't landschap met de koe en den boer, (blz. 11) en de boer op 't vondertje over de sloot (blz. 10), welke zeer veel stemming uitdrukken. Ook de school (blz. 7) is goed en de eerste plaat, waar Uzeltje op den maneschijn wegrijdt en de boerenbevolking haar aangaapt. Wat de zwarte prenten betreft, hierin is ook wel wat te prijzen, maar wat m.i. heelemaal niet te prijzen, ja gedeeltelijk sterk af te keuren is, dat is de karakteriseering der figuren. Deze zijn hier en daar grotesk leelijk, b.v. de koe. Zij komt op acht platen voor; op elk is ze weer een *ander* monster. Uzeltje is vrijwel op alle prenten dezelfde, daarmee echter nog niet mooi. Ik maak den teekenaar er volstrekt geen verwijt van, dat hij geen *mooi* meisje geteekend heeft. Dat is Uzeltje niet. Maar hij had een dom boerenkind karakteristiek, dus *mooi* moeten téékenen. Dat heb ik nu in dit wicht met 't waterhoofd niet kunnen vinden. Het best is gelukt de boer: op de blz. 11, 6, 7, 10 en 17 is die prachtig, maar - het is niet overal *dezelfde* boer.

't Is jammer, de idee van dit prentenboek is uitstekend. Ware de uitvoering artistiek geweest, ‘Uzeltje’ zou het mooiste *Hollandsche* prentenboek voor kinderen geworden zijn, dat wij bezaten.

Van zwarte prentkunst moet ik in de eerste plaats noemen ‘Kinderversjes’ met teekeningen van C. Jetses (bij v. Dishoeck, Bussum, *f* 2.50 geb.). Er zit veel geest in zijn werk en 't is echt Hollandsch. Zijn menschen en dieren leven, en hij weet ze harmonisch in hun omgeving te plaatsen. Bij enkele prenten slechts is de groepeering stijf en niets zeggend. Toch is Jetses mij als illustrator nog niet sober genoeg. Op vele prenten zet hij te veel lijntjes, of is zijn schakeering niet scherp genoeg. Jetses lijkt me echter een ernstig kunstenaar toe, die ons nog *mooiers* geven kan, wellicht uit zichzelf, wellicht na ijverige studie van andere, hooger staande kunstenaars, vooral van de moderne prentenboekteekenaars in Engeland en Duitschland, en van eenige ouderen als L. Richter en L. Pletsch.

De versjes van Tante Lize (Mevr, E. Dopheide-Hille) zijn over 't algemeen zeer te prijzen: echt kinderlijk van opvatting en van vorm: *een mooi boek*.

Ofschoon niet direct als prentenboek bedoeld, wil ik hier toch wijzen op de door Jetses alleraardigst geïllustreerde leesboekjes voor de kleinen ‘Nog bij moeder’ door Ligthart en Scheepstra, (bij Wolters in Groningen, 4 stukjes à 25 cts.).

Veel minder werk leverde Jan Rinke met zijn teekeningen in ‘Tommy en Pommy’ verhaaltjes ‘Om voor te lezen aan de kleintjes’ door L.C.T. Bigot (Baarn, Hollandia-Drukkerij). Tegenover de massa slechte en schadelijke producten beduidt dit boek nochtans een stap op den goeden weg, en kan als zoodanig aanbevolen worden.

Den uitgever v. Dishoeck te Bussum mogen we dankbaar zijn, dat hij ons thans ook ‘De Grasdwergjes’ van Ernst Kreidolf (Nederlandsche tekst van N.v. Hichtum) heeft bezorgd (Prijs *f* 1.75 geb.). Ik heb op vorige bladzijden over Kreidolf's kunst gesproken, en toen al op zijn ‘Wiesenzwerge’ de aandacht gevestigd. 't Is mij dus zeer aangenaam, dat de heer v. Dishoeck ons dit mooie werk, waarvan omslag en vooral 't schutblad reeds uitmunten,

gebracht heeft. Als we de wel wat al te grillige omtreklijnen van enkele platen over 't hoofd zien, moet dit boek van 't begin tot 't eind boeien door den meesleependen humor en de prachtige, geestige uitvoering. Deze is meesterlijk, wat teekening en kleur betreft. De menschen van heden, misvormd in hun aesthetische ontwikkeling als ze grootendeels zijn, en te konservatief om zich met 't nieuwe bezig te willen houden, zullen allicht hun schouders ophalen, zoo ze al niet hun 'leelijk' laten hooren. Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat de kritiek in onze pers over zulke boeken zeer verdeeld is. Maar als hoogst ongepast moet het zeker veroordeeld worden, als in een tijdschrift voor kinderen, de redactrice (Mej. M.E. Pijnappel in 'Jeugd' 2e Jg.) durft schrijven, dat ze Kreidolf 'heel leelijk' vindt. Haar goed recht is 't, den grootsten onzin neer te schrijven in een blad voor volwassenen, maar in een *kinder*tijdschrift komt een veroordeeling van het werk eens *kunstenaars*, niet te pas.

De uitgever Allert de Lange heeft evenals 't vorige jaar weer een prentenboek in groot 4o uitgegeven met platen van dezelfde moderne teekenaars als in 'Vertellingen en Versjes' (zie blz. 160). Het heet 'Voor mijn Vriendjes en Vriendinnetjes' (geb. *f* 3.25). Men vindt er prachtige platen en illustraties in van Ernst Liebermann, Hugo Pfendsack, W. Voigt, C. Gehrts, E. Kreidolf, Franz Hock, W. Thielmann, Ph. Schmidt. De meeste platen zullen tot kinderen, groot en klein, spreken. Enkele, zooals die van Rieth; 'De school gaat uit', waarop twee groote engelen een klein meisje op krukken naar huis geleiden, hadden gemist kunnen worden. Dat enkele andere typisch Duitsche landschappen geven, hindert natuurlijk velen kinderen er het mooie van te zien. Het spreekt van zelf, dat het voor *ons* ook nog niet het ideaal is, zulk kunstwerk uit het buitenland over te nemen. Zoolang wij echter zelf nog geen oorspronkelijke kunstwerken op dit gebied hebben, kunnen wij alvast onzen smaak veredelen door de producten

van vreemden bodem. Dat zal dan wel den drang versterken, *zelf* iets te scheppen. Vandaar vind ik 't zeer zonderling, dat de ‘Commissie ter beoordeeling van kinderlectuur’ in ‘Het Schoolblad’ dit ‘dure prentenboek’ niet kan aanbevelen, ofschoon erkend wordt, dat er prachtige platen instaan. Wat den tekst van mevr. Osselen-v. Delden betreft, die staat niet op gelijke hoogte met de platen. Daar deze echter de hoofdzaak zijn, kan men toch niet anders dan ‘Voor mijn vriendjes en vriendinnetjes’ een ruime verbreiding wenschen, overal waar men bij het kind liefde veor 't schoone wil opwekken.

Een duur boek mag genoemd worden ‘Sprookjes’ van Grimm, Andersen, Hauff, Bechstein e.a., naverteld door mevr. Bakker Korff-Hoogeboom (Amsterdam, Scheltens en Giltay, prijs *ƒ*3.75 geb.). Ik noem het hier om zijn illustraties van W. Planck, welke zeer te prijzen zijn; onder de zwarte platen vindt men bepaald vele, artistiek van opvatting en teekening, geheel in overeenstemming met het karakter van het sprookje. Behalve deze zwarte illustraties bevat het boek nog zes groote platen (+ één op den omslag) in kleurendruk, welke zeer mooi van uitvoering zijn, zonder nu juist artistiek genoemd te kunnen worden. Het schutblad is eveneens mooi werk.

De bewerking van den tekst laat wel wat te wenschen over. De oorspronkelijke, mooie vorm is niet bewaard gebleven. Van Grimm en Andersen hebben wij gelukkig veel betere bewerkingen.

Van het vele, dat verder verschenen is, is niets meer dat eigenlijk artistiek werk genoemd mag worden. Alles stamt uit het buitenland. Wel zijn er enkele werkjes onder, welke men, nu er zoo bitter weinig is, dat aan hooge eischen voldoet, nog aanbevelenswaardig kan achten, en die overigens ook niet leelijk zijn, wat bij de rest wel 't geval is. Zelfs vindt men er nog wel mooie teekeningen, in 't zwart vooral, onder, en de kleurendrukken schikken vrij wel.

Dit geldt b.v. van: ‘Van lichtende Bergtoppen en donkere Dalen’ door Chr. Doorman; ‘Wie zou het winnen?’ en ‘Tusschen het koren en in het gras’, beide door Salverda de Grave-Herderschee; ‘Hoû je van Bloemetjes’ en ‘Kransjes vlechten’ door Beata (alle uitgaven van W. de Haan, Utrecht).

‘Het Prinsesje uit het Tooverland’ en ‘Vijf kleine Mannetjes’, beide door Agata Snellen (Amsterdam, v. Holkema en Warendorf, elk 75 cts.).

‘Het Apenboek’ door N.v. Hichtum (geb. *ƒ* 1.25); ‘Uit het warme Zonneland’ en ‘Van allerlei dieren’ door Chr. Doorman en Beata (elk 75 cts,). De drie laatstgenoemde werkjes, alle verschenen bij de Maatschappij ‘Elsevier’, bevatten 'n groot aantal mooie afbeeldingen naar fotografieën van levende dieren uit andere landen. De beide laatste bovendien nog elk 12 platen in goeden kleurendruk. Op prettige wijze wordt van elk der afgebeelde dieren allerlei interessants meegedeeld. Alleen de poëzie-vorm van Beata is hoogst onnoozel. Voor oudere kinderen zijn 't mooie en tevens leerzame boeken.

Van de nieuwe buitenlandsche uitgaven wil ik hier slechts een enkele noemen, wijl ze ook voor onze kinderen goed te gebruiken zou zijn, zoolang geen Nederlandsche kunstenaars soortgelijk werk leveren. Ik meen ‘Das deutsche Bilderbuch’ (Verlag von Jos. Scholz, Mainz). Onder dezen titel verschijnt een reeks prentenboeken (23 bij 29 c.M.) waarvan elk 8 groote steendruk-platen in kleuren benevens een aantal illustraties bij èèn sprookje bevat. Echte sprookjes zijn de liefste lektuur voor onze kleinen. Mooie platen hierbij kunnen veel bijdragen tot de aesthetische opvoeding, wijl de jeugd ze zoo gaarne ter hand neemt. Daarom is het een uitstekend idee, onze geliefdste kindersprookjes door *kunstenaars* te laten illustreeren, en ze dan zoo goedkoop mogelijk in den handel te brengen. ‘Das deutsche Bilderbuch’ geeft nu inderdaad *mooi* werk van kunstenaars als: Julius

Diez: ‘Dornröschen’; Arpad Schmidhammer: ‘Rotkäppchen’; Adolf Münzer: ‘Aschenputtel’; Richard Scholz: ‘Hänsel und Gretel’; H. Lefler und J. Urban: ‘Marienkind’. Elk boek, in een eveneens artistiek geteekend kartonnen omslag, titel- en schutblad, kost slechts 1 Mark.

Dezelfde uitgever Scholz in Mainz geeft ook 'n heele serie kleurboeken uit. Ik ben over 't algemeen geen vriend van kleuren, deze ‘Malbücher’ kan ik echter iedereen ter kennismaking aanbevelen, en wel om de prachtige voorbeelden, welke alleen reeds als artistieke prentenboeken kunnen dienst doen en het geld (40 Pfn. per nummer) waard zijn. Onder de verschenen nummers zijn een paar met landschappen van Hans Thoma, vier met sprookjes van R. Scholz, een paar van A. Schmidhammer met humoristische onderwerpen, en verder nog twee van J. Braun met ‘Allerlei Buntes zum Ausmalen’. Elk boek bevat 4 voorbeelden (18 bij 26 c.M.) waaronder men vele prachtige gelithografeerde platen vindt; op de binnenzijde van 't omslag is, waar 't noodig geacht werd, een korte tekst gedrukt.

De hoogste aesthetische werking zal nog wel uitgaan van de omgeving, waarin het kind dagelijks leeft. De school van buiten mooi en van binnen gezellig, huiselijk, blijft daarom de eerste eisch voor de aesthetische opvoeding. Duitschland en Zwitserland gaan ons daarin goed voor. Vooral in 't eerstgenoemde land wint de beweging voor dat doel immer veld. Het tijdschrift ‘Das Schulhaus’ waarop ik vroeger de aandacht vestigde (bl. 172) levert daarvoor maandelijks nieuwe bewijzen. En de keuze in goede en mooie wandversieringen wordt immer grooter. En dat is verblijdend, niet omdat men nu de schoollokalen kan volhangen met mooie platen - *hier* moet juist matigheid betracht worden - maar omdat daardoor meer en meer aan *aller* behoeften voldaan, en aller kunstgevoel bevredigd kan worden. Van de ‘Künstler-Steinzeich-

nungen’ zijn weer talrijke nieuwe platen verschenen, welke getuigen, dat vele kunstenaars meer en meer met de idee vertrouwd zijn geraakt en daardoor nòg mooier werk hebben kunnen leveren. Men zie b.v. een ‘Sonniger Wintertag’ van Karl Biese. Welk 'n heerlijke winterstemming ligt daarin! Of Hans Schrödter's: ‘Mittagschwüle’; August Pieper's: ‘Die Quelle’; Biese's: ‘Ein Regenbogen’; Marie Pippmüller's: ‘Am Dorfteich’, ze geven alle 'n innige, diep gevoelde landschapsstemming. En hoe moet het hart van onze Hollandsche jongens niet opengaan als ze den trotschen driemaster met volle zeilen zoo majestueus op 't water zien drijven op Paul Ravenstein's: ‘Brigg im Hafen’. En jubelen zullen de kleintjes, als ze de karaktervolle, baardige gezichten der zeven dwergen op Franz Hein's: ‘Schneewitchen’ mogen genieten. Voor grooteren zijn verder nog de prachtige gezichten op ‘Venezia’ van Paul v. Ravenstein of de ‘Englische Küste’ van Herman Petzet. Wie nog meer keus verlangt, kan voldaan worden als hij van deze en andere platen den Catalogus (met sterk verkleinde reproducties in kleuren) aanvraagt bij den uitgever R. Voigtländer in Leipzig. Deze heeft ook voor de kinderkamer en de bewaarschool en de klassen der kleintjes prachtige ‘Kinderfriese und Kinderbilder’ van Gertrud Caspari uitgegeven. Van de eerste, vier in getal, 119 × 45 c.M. groot à 4 1/2 Mark; en daarbij als middelstukken te gebruiken 2 ‘Kinderbilder’, 45 × 34 c.M. à 2.50 Mark (alles te zamen voor slechts 20 Mark). Heel weinige figuren slechts, eenige kinderen met eendjes of kuikentjes, of 'n hondje en 'n poesje, zijn eenvoudig van teekening en komen in heldere kleuren sprekend tegen den effen achtergrond uit. Bij 'n enkele zou de kleur wat zachter kunnen zijn (b.v. 't groen van 't gras op ‘Die Nimmersatten’); men bedenke echter, dat deze platen niet van nabij bekeken moeten worden; zij moeten uit de verte werken. En dan voldoen ze in hooge mate. Voor kleine kinderen zijn 't heerlijk mooie platen, waar-

van zij ten volle kunnen en zullen genieten. Het zijn de allereerste werken hunner aesthetische opvoeding door middel van platen.

Tot 't allermooiste, wat de ‘Künstler-Steinzeichnungen’ ons reeds geschonken hebben, behooren ook de stemmingsvolle platen ‘Sonntagsstille’ van Otto Leiber; ‘Der Säemann’ van H. Eichrodt; ‘Eichen’ van E. Kanoldt en ‘Wem Gott will rechte Gunst erweisen’ van E. Liebermann. Voor de kleinen in 't bijzonder bestemd zijn ‘Hänsel und Grethel’ en ‘Rübezahl’, beide van Emil Orlik.

Al deze platen zijn verschenen bij B.G. Teubner in Leipzig.

Wat reproducties van kunstwerken betreft, daarvan wil ik slechts een enkele nieuwe onderneming noemen, welke echter het mooiste en tevens goedkoopste geeft, dat er bij mijn weten ooit op dat gebied is verschenen. Ik bedoel de ‘Liebhaberdrücke’, herausgegeben vom ‘Kunstwart’. (München, Callwey en de ‘Gesellschaft für klassische Kunst’ in Berlijn). Dit zijn magnifieke fotogravures, reproducties van meesterwerken der klassieke kunst, ter grootte van 95 bij 73 c.M. tegen den ongelooflijk lagen prijs van 10 Mark. Onder de reeds verschenen nummers treft men aan 'n Ruysdael: ‘Het groote Woud’; 'n Rembrandt: ‘De Staalmeesters’ en 'n van der Neer: ‘Landschap bij Maneschijn’.

Nederland telt onder zijn groote mannen ook Rembrandt. Nog een jaar, en het zal zijn 300sten verjaardag ongetwijfeld luisterrijk genoeg vieren. De *beste* en tevens *hoogste* hulde, welke hem gebracht kan worden, bestaat in het brengen van *de kunst in de school en onder het volk*. Mogen de voorgaande bladzijden er toe bijdragen, dat deze idee verwezenlijkt worde.

Amsterdam, Februari 1905.
J.W. GERHARD.

N.B. Als vervolg op dit opstel, maar toch op zichzelf staand, verschijnt 'n studie, getiteld: **Onze kinderliteratuur uit het oogpunt der aesthetische opvoeding**.

J.W.G.